

VÁSÁRHELYI LÁTÓHATÁR

Kultúra — Társadalom • www.vasarhelyilatohatar.hu • 2014/4. • 450,-Ft

GALÉRIA

GIORGIO VASARI — SZABÓ TAMÁS — PITI KATALIN — SOMOGYI EMŐKE
BÓNIS BÉLA — GAÁL GYÖRGYI — GÖRBE ANITA — MAYER PÉTER — VANDERSTEIN NOÉMI

NEMZETES VARGA PÁL PRESBITER ÉS MECÉNÁS PORTRÉJA

ISMERETLEN FESTŐ KÉPE — RESTAURÁLTA: SZABÓ TAMÁS RESTAURÁTORMŰVÉSZ
FORRÁS: REFORMÁTUS ÓTEMLOM, HÓDMEZŐVÁSÁRHELY — FOTÓ: GAÁL GYÖRGYI

A CÍMOLDALON:

GIORGIO VASARI: SZEGEDI ANGYALI ÜDVÖZLET

FORRÁS: MÓRA FERENC MŰZEUM, SZEGED

A HÁTOLDALON:

BENÁK KATALIN: CSOMORKÁNYI TEMPLOMROM

KULTURÁLIS IDENTITÁS

TARTALOM

A társadalom alapja az ember, aki kulturális identitással rendelkezik. A társadalom változása magában hordozza az egyén változását is, és viszont, attól függően, hogy az egyén kulturális identitása milyen.

Napjaink kulturális kommunikációja során elengedhetetlen megvizsgálni, mennyire érezhető a kulturális konzervativizmus, ugyanakkor mennyire érezhető a merészség, a dinamizmus, az elszántság, egyáltalán mennyire vagyunk képesek tolerálni és reprodukálni azt a kulturális sokszínűséget, melyben élünk.

Mindezt átgondolhatjuk helyileg és globálisan is. Érdekes is átgondolni, annál is inkább, mivel abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy városunkban évről-évre részesei lehetünk a Vásárhelyi Őszi Tárlat alkalmával fölvonuló alkotások seregszemléjének, mely lenyomatát adja a beválasztott művek által az alkotókat foglalkoztató kérdéseknek.

Az oly sokat hangoztatott kulturális recesszió talán kevésbé érezhető helyi szinten, de azért érzékelhetjük, mely nem azonosítható a kulturális konzervativizmussal. Nem az a cél, hogy most a helyi szinten érzékelhető konzervativizmusról vagy merészségről szóljak, inkább az, hogy ezek szimbiózisban hogyan hathatnak a mindennapok emberére. A helyi szlenget használva: *a köfalon innen és túl*, milyen a kulturális identitásunk, ami természetesen nem jelent egyet szimplán a merészséggel és a konzervativizmussal.

Az alkotó és befogadó számára egyaránt fontos a recesszió és a megújulás, mint ellenpólusok érzékelése, azok kezelése, megjelenítése. A művészet észrevétlenül hat az emberekre, mely kihat a társadalom, a gazdaság, az élet valamennyi területére. Ezért egyáltalán nem hanyagolható el a szerepe!

Fontos a hit, a szellemiségbe vetett hit, a város és a városba vetett hit, ahol élünk, mely együttesen hat a kultúrára, az emberre.

A kultúra, a művészet olyan befektetés, mely hosszú távon térül meg, ami felemelheti a tömegkultúrát, általa a társadalmat. Gondoljunk csak a kultúra mecénásaira, akik önzetlenül adják támogatásukat, s nem azért, mert abból anyagi hasznuk válhatna! A kapcsolati tőke a kultúra területén is jelen van. Szemérmesen nem beszélünk róla, bár látjuk, időközönként a pénz és a siker mintha erőteljesebben fonódna össze, mint a tehetség és a siker.

Társadalmi, kulturális érákat kiterjesztve a globalizáció problematikáját sem szabad figyelmen kívül hagyni. A globalizáció negatív értelmezésű, mivel az egyediség bekerült az olvasztó téglébe, mely által az egyes nemzetek, népek rendkívül gazdag és színes élete összerosódhat.

De! Gondoljunk arra is, hogy ebből létrejöhet — létre is jött már — egy új kulturális identitás, mely által az egyetemes kultúra új képet láthat.

Nem szabad felednünk a népek szabad áramlását, mely kihat az élet minden területére. Gyermekünk elmennek külföldre (mások meg jönnek), viszik magukkal az identitásukat, s amikor hazajönnek, hozzák magukkal a befogadó nemzet által formálódott identitásukat. Gyermekük születésével pedig a szocializáció része lesz a régi-új kulturális identitás. Ez a folyamat minden nemzetet megérint, mely nem más, mint az új kulturális identitás minden lehetőségével és korlátjával!

Most, hogy közeledik a karácsony, a családok találkozása talán alkalmat adhat arra, hogy a kulturális identitásukról célzottan is szó essék, melyet a gyermekek visznek tovább...

*Benák Katalin
főszerkesztő*

BENÁK KATALIN	
Kulturális identitás	3
GÖRFÖL TIBOR	
Az emberiség egysége és Isten	4
POLNER ZOLTÁN	
Népi imádságok Vásárhely környékéről	6
BENÁK KATALIN	
KÉP-ÉRTÉKEK	
Interjú Szabó Tamás restaurátorművésszel	8
BÁN CSABA	
Egy vásárhelyi portré margójára	12
KŐSZEGFALVI FERENC	
Rég elhalt harangszó	14
KOVÁCS SZABINA	
Csomorkány	14
SZENTI TIBOR	
A szalmaszál	15
BERÉNYI KÁROLY	
Néprajzi gyűjtemény az unitárius parókia udvarán	16
MARTON MÁRIA	
Haikuk	17
POLNER ZOLTÁN	
A kék küldönc	17
HARANGHY GÉZA	
A lelenc /Trianon okán/	18
Szabad madár	18
Rekvium	18
MAYER GYULA	
Tél	18
KATONA JUDIT	
Koldusok	19
Telihold	19
A baba	19
I. DANI IMRE	
Karácsonykor	19
BENÁK KATALIN	
A Brahms-verseny győztese	20
BODNÁR BERTALAN	
Diákkori emlékeim Herman Ottórol	22
IMOLYA IMRE	
Vásárhelyi gyógyítók	24
BÉRES DEZSÓ	
Hangorájával dalidós körútra indult	25
NYIZSNYAY GUSZTÁV	
Kitörés	27
SZILÁGYI ENIKÓ	
Ady Lőrincné süteményes könyve	28
ADY ENDRE	
Hazamegyek a falumba	29
VANDERSTEIN NOÉMI	
Visszatérés, avagy szilánkok a Hódmezővásárhelyi Zsidó Hitközség életéből	29

GALÉRIA

Giorgio Vasari: Szegedi Angyali üdvözlét	1
Nemzetes Varga Pál portréja	2
Somogyi Emőke: Megszületett a Megváltó	15
Ágoston Emese: Balett-táncosok	17
Mayer Péter: A Holt-Tisza jegén	18
Görbe Anita: Ablakok	19
Piti Katalin: Metamorfózis	21
Bónis Béla: Nyizsnay-fotók	25, 27
Gaál Györgyi: Nagypám füzete	29
Vanderstein Noémi:	
A vásárhelyi zsinagóga belső tere	31
Benák Katalin: Csomorkányi templomrom	32

AZ EMBERISÉG EGYSÉGE ÉS ISTEN

A kereszténység a harmadik évezred elején

Nem minden korszakban jelentkezett elemi erővel a helyzetértékelés igénye, az elmúlt fél évezred során azonban rendszeresen szükségesnek tűnt, legalábbis Európában, hogy meghatározhatók legyenek az adott kort jellemző alapvető tényezők. Az ötszáz éves időtáv kezdete két nagyszabású átalakulási folyamathoz kötődik: egyrészt a reneszánszhoz, másrészt a reformációhoz. Mindkét mozgalom azzal a törekvéssel lépett színre, hogy a kezdetekhez visszafordulva lépjen előre: a reneszánsz az antik kultúra, a reformáció a korai kereszténység felelevenítésében látta a jövő kulcsát – egyaránt visszatekintve igyekeztek előretekinteni. Ettől az önmaga pozícióját a múlt és a jövő között megszabni próbáló időszakról fogva a konkrét történelmi helyzet felmérésének szándéka szervesen hozzátartozott minden korhoz. Miben jelölhetők meg egy ilyen önkép legalapvetőbb vonásai a kereszténységgel kapcsolatban a harmadik évezred elején?

A kereszténységnek ma számtalan nehézséggel kell szembeállnia, ha megpróbálja megértetni önmagát. Általánosságban talán kijelenthető, hogy olyan válaszokkal és felvilágosításokkal szolgál, amelyekhez a kor átlagos tudatában (ha létezik ilyen) egyszerűen nincsenek kérdések. Ha valakiben nem él az igazság megismerésének emésztő vágya, ha valakit nem nyugtalanítanak az emberi létezés korlátai és határai, ha valakit nem rémiszt meg az élet végessége, ha valaki nem érez olyan elemetaris igényt a boldogságra, amelyet semmivel sem tud kielégíteni, amit maga körül talál – akkor nem könnyen tud mit kezdeni azzal, amit a kereszténység tár elé, ráadásul sokszor olyan elvont és nehézkes nyelvezettel, amely szinte érthetetlen a harmadik évezred emberének.

Éppen ezért a kereszténység lényegét ma sokféle szempontból és sokféle nyelvi formában próbálják kifejezni. A legegyszerűbb talán azt állítani, hogy a kereszténység az ember lényegéről kíván elmondani valamit. Arra mutat rá, hogy az ember leírására vállalkozó természettudományos, szociológiai, pszichológiai és történelmi erőfeszítések nem tudják kimerítően megragadni az ember emberségét, az ugyanis, ha következetesen kérdezzünk és nyitottan gondolkodunk, minden bevett kategórián túlmutat. Az ember képtelen önmaga meghatározására – a lényege ugyanis olyan mélységekbe nyúlik, amelyek felfoghatatlanok számára. Az embernek igazán csak úgy érdemes (bár nem feltétlenül könnyű úgy) élnie, hogy ezekre a mélységekre irányítja a figyelmét, és a kereszténység ehhez az életformához kíván segítséget és útmutatást kínálni.

Már ebből is egyértelmű, hogy nem csupán tanítást és tanítételeket közöl, amelyek megtanulhatók, visszamondhatók és ellenőrizhetők. Teljes életprogramot kínál, amely meggyőződése szerint nem korlátok közé szorítja, hanem igazi szabadságra nyitja meg az embert. Ez az életprogram a radikális szabadság programja. Az emberiség nagy része nem szabad és nem nagykorú, vallja a kereszténység, mert olyan tényezők rabja, amelyek különböző illúziók, hamis vágyak és önmagával kapcsolatos tudatlanság fogságában tartják. Egyetlen ember volt a történelem folyamán, aki teljesen nyitott és szabad tudattal viszonyult a valósághoz, s éppen ezért teljesen szabad volt – a kereszténység pedig ennek az embernek, Jézus Krisztusnak a tudatformáját, a látásmódját és ezzel együtt az egész létezését próbálja átadni minden kor emberének.

Amennyire kedvezőtlennek tűnik a harmadik évezred állapotai ehhez a vállalkozáshoz, annyira termékeny lehetőségeket is kínál. Egyrészt az észak-atlanti világban (Amerikában és Európában) hosszú ideje nem tapasztalt spirituális érdeklődés tapasztalható. Széles tömegekben ébred fel annak az igénye, hogy szellemi és lelki tartalmat adjanak az életüknek, s kapcsolatba lépjenek a valóság olyan dimenzióival, amelyek túlnyúlnak a közvetlenül tapasztalható tényezőkön. Az újfajta spirituális robbanásnak természetesen számos visszás jelleménye van, összességében viszont mérhetetlen lehetőséget kínál a kereszténység számára, amely a történelme folyamán hallatlan spirituális bölcsességet halmozott fel, egyszerűen csak elfelejtette, s már sem a szószéken, sem a gyóntatószékben nem kínálja fel a belsőleg gyótródó mai embernek.

Másrészt az európai kultúrában egészen meglepően eleven reneszánsza van az emlékezésnek, mindannak, ami az emlékezéssel kapcsolatos, mégpedig nemcsak egyéni, hanem közösségi síkon is. Egyre nagyobb hangsúlyt kap az a tény, hogy a családi, nemzeti, művészi és vallásos közösségek sajátos emlékezetet táplálnak, amely sokszor ugyan torz és egyoldalú, mégis elengedhetetlen a közösségek létezéséhez. A keresztény gondolkodók ma arra figyelmeztetnek, hogy a közös emlékezetnek elsősorban azokra kell irányulnia, akiket a fejlődés lábában égő civilizáció hajlamos elfelejteni: a szerencsétlenül jártakra, a leigázottakra, a vesztesekre, az ártatlanul szenvedőkre, az igazságtalanul mellőzöttekre.

Vásárhelyi LÁTÓHATÁR — www.vasarhelyilatohatar.hu

V. évf. 20. szám 2014/4. Kiadja: HDK Hód-Biotech Kft. Felelős kiadó: Fuchsz Máté ● **Szerkesztőség:** 6800 Hódmezővásárhely, Rudnay Gyula u. 49. fsz. 2.

E-mail: benakk@gmail.com Telefon: 06 20 280 2529 ● Főszerkesztő: Benák Katalin. Szerkesztők: irodalom - Simon Ferenc, művészet - Hézős Ferenc, Bodó Péter, helytörténet: Borus Gábor, történelem - Szent Csilla, kultúra - Soós Csilla, fotótechnika - Gaál Györgyi. Nyelvi lektorok: dr. Radicsné dr. Ruzsa Ilona és Takátsyné Farkas Irén ● Nyomda: Norma Nyomda, Hódmezővásárhely, Rostás Pál nyomdavezető ● Kapható: LÍRA KÖNYVESBOLT, EMLÉKPONT, KÁLVIN ANTIRVÁRIUM, NÉMETH LÁSZLÓ VÁROSI KÖNYVTÁR, VÁSÁRHELYI LÁTÓHATÁR SZERKESZTŐSÉGE ● **Megrendelhető:** Vásárhelyi Látóhatár Szerkesztősége 6800 Hódmezővásárhely, Rudnay Gyula u. 49. fsz. 2. e-mailben benakk@gmail.com és személyesen. Fizetés módja: postán, személyesen és átutalással: Raiffeisen Bank Rt. 12067008-00149806-00100007

● HU ISSN 2061-8182 Ny.t. 163/0239/2/2010.

©Vásárhelyi Látóhatár. Minden jog fenntartva! Első közlésű, elektronikus formátumú, nyelviellenőrzött kéziratot fogadunk, mely tartalmáért a szerző vállal felelősséget.

További információink és az *Adatvédelmi nyilatkozatunk* megtekinthető a www.vasarhelyilatohatar.hu portálunkon.

2014-ben alapítványi támogatónk: Czirbusz Piroska Emlékére a Hódmezővásárhelyi Művészetekért Közalapítvány

Ha rájuk emlékezve nem reméljük minden erőnkkel, hogy a történelem veszteségeire és szenvedőire végső igazságosság vár még, akkor a saját emberségünknek lényeges elemeit áldozzuk fel a fejlődéssel és az anyagi gyarapodással járó kulturális amnézia érdekében.

Harmadsorban a kereszténység önértelmezésének tisztázásához a vallás és az erőszak összefüggésének napjainkban tapasztalható kidomborítása is nagymértékben hozzájárul. Az újabb keletű valláskritika egyik ismétlődő bírálata, hogy irracionális jellegénél fogva a vallás lényegileg hajlik az erőszakra. Hogy az egyistenhit minden formája kizárja a többi vallási elképzelést, s ezért az eltérő nézetek képviselőit óhatatlanul elnyomni igyekeznek – ez a szempont lépten-nyomon felbukkan a mai valláselméleti munkákban. Ezzel kapcsolatban a kereszténység (bár a történelme korántsem makulátlan) azt hangsúlyozza, hogy a vallási motivációjú erőszak az úgynevezett tengelykor (a Kr. e. első évezred közepétől végbemenő gondolati forradalom) előtti időszak terhes öröksége, amely kísértésként minden tengelykor utáni vallásban jelen van, de olyan primitív tényezőt jelent, amely csak a vallással szemben kialakított téves emberi viszonyulásnak lehet a következménye.

Az egyoldalúan anyagi civilizációval szakítani próbáló spirituális forradalom, a gazdasági előrehaladás fetisizálásával szemben fellépő emlékezeti kultúra és a tengelykor erőszakellenességének hangsúlyozása egyaránt a kereszténység egyik alapvető meggyőződését helyezi előtérbe: az emberiség egységét. Spirituális téren egyértelmű, hogy az emberek közösségének szerkezete a kölcsönös függésre épül: minden emberi cselekedetnek, minden döntésnek, sőt minden gondolatnak is olyan hatása van, amely az egész emberiségre kihat, ezért saját életének alakításával minden ember egyúttal a teljes emberi család életére is hatással van. Az emlékezet szempontjából egyértelmű, hogy az elfeledett, kismisített, ártatlanul szenvedő múltbeli nemzedékek nélkül egyetlen emberi közösség sem élhet valóban humánus életet, s a jövő alakításához elengedhetetlen azok emlékezete, akiknek a sorsa kínzó kérdésként és gyötrő kiáltásként érkezik el ma hozzánk. Az erőszak szempontjából egyértelmű, hogy az emberiség még nem értette meg teljes valóságában a kereszténység üzenetét, s még nem sajátította el azt a látásmódot, amelyet a kereszténység alapítója kívánatosnak tartott, akinek szemében az elesettek, a saját hibáik miatt gyötrődők, a szenvedélyes keresők, a hétköznapi szürkeségben tengődők, a szegények és az életben csetlő-botlók számítottak a legértékesebbnek, nem pedig azok, akiket mai civilizációnk előtérbe helyez: az ügyesek, a hatalmasok, az életben boldogulók, a tehetősek és az önmagukkal elégedettek.

Nagyon nehéz meghatározni, hogy miként látta az életet és a valóságot a kereszténység alapítója. De mind az élet, mind a valóság mellett elmegy, aki nem akar behatolni a látásmódjába. Hogy mit jelent embernek, szabad, önálló, érett és semmiféle emberi hatalomnak be nem hódoló embernek lenni, azt Jézus Krisztus mutatta meg az emberiségnek. Nagyon nehéz meghatározni, hogy kicsoda az, akit a kereszténység Istennek nevez. De minden bizonnyal az vállalkozik a legnagyobb emberi kalandra, aki a megismerésének szenteli magát. Ehhez az egész embert igénybe vevő vállalkozáshoz szeretne segítséget nyújtani (tanításával, rítusaival és spirituális bölcsességével) az a vallás, amelyet kereszténységnek nevezünk.

GÖRFÖL TIBOR A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM TANÁRA,
FELESÉGE GÖRFÖL-TÓTH ANNA ORVOS ÉS KISLÁNYUK

Életem során a katolikus hitben találtam meg azt a szellemi erőt, amely az egész valóság középpontját felmutatva minden irányban lehetővé teszi a szellemi tájékozódást, s közben az élet, a kézzelfogható, nyers és közvetlen világ iránt is érzékenységet és tiszteletet tud ébreszteni. A katolikus tájékozódás igénye indított arra, hogy klasszika filológiát tanuljak: a görög és a latin nyelv révén az ókori és a középkori kereszténység világát akartam megismerni. Párhuzamosan teológiai tanulmányokat is folytattam, s idővel egyre szomorúbbnak láttam a magyar nyelven hozzáférhető teológiai irodalom helyzetét: fiatal egyetemistaként azzal kellett szembesülnöm, hogy a régmúlt és a közelmúlt nagyjai szinte egyáltalán nem olvashatók magyarul.

Ezért eleinte szinte teljes mértékben a fordítás ügyének szenteltem magam. Módomban állt a huszadik századi teológiai gondolkodás több jelentős alakjának művét magyarra ültetni. Elsősorban Hans Urs von Balthasar, Karl Rahner, Johann Baptist Metz és Wolfhart Pannenberg könyveit fordítottam le és adtam ki. Emellett misztikatörténeti kézikönyvek, teológiai és vallástörténeti lexikonok, illetve a keresztény spiritualitás területéhez tartozó művek kiadásában működtem közre.

A klasszikus keresztény szerzőkön kívül a közelmúlt szellemi nagyjai közül elsősorban Hans Urs von Balthasar, Karl Rahner és Henri de Lubac a legfontosabb számomra, kiegészülve a karthauzi és a trappista monasztikus kultúra vallási világának szellemi gyümölcseivel.

Jelenleg egyházi tárgyú és kultúraelméleti tárgyakat oktatok a Pázmány Péter Katolikus Egyetem bölcsészszakán, teológiai és lelkiismereti folyóiratoknak írok tanulmányokat, vallásszociológiai és teológiai könyveket fordítok, s igyekszem megírni egy emlékezeti kultúrákkal foglalkozó tankönyvet és egy istentani kötetet.

Hódmezővásárhelyen a feleségem, Görföl-Tóth Anna révén telepedtem le, aki a helyi kórház orvosa.

NÉPI IMÁDSÁGOK VÁSÁRHELY KÖRNYÉKÉRŐL

Az archaikus, népi imádságok fölfedezését a nyughatatlan szőregi káplánnak, Kálmány Lajosnak köszönhetjük. Ő gyűjtött először népi imádságokat Magyarországon, méghozzá Szőregen, Deszken, Ószentivánon, Térváron és Törökkanizsán. A gyűjtött imádságok a *Szeged népe* című gyűjteményének Szeged vidéke népköltése alcímű 3. kötetében jelentek meg.

Bizonyára azért figyelt föl rájuk a tudós pap, mert leírva sohasem találkozott velük, imádkozni pedig soha senkitől sem hallotta. A gyűjtés során botlott beléjük, és akkor határozhatta el, hogy tizenhárom ilyen imádságot leír, megőrzi a néprajztudomány számára.

Az archaikus népi imádságok jelentőségét Bálint Sándor is fölismerete, aki 1937-ben írta föl a figyelmet azok gyűjtésére. Ám a világháború légköre nem kedvezett az imádságok újbóli fölfedezésének és gyűjtésének.

1968. december 17-én, Nagyberényben azonban Erdélyi Zsuzsanna néprajzkutató ritka szépségű és hosszúságú imádságot tett hangszalagra Babos Jánosné 98 éves asszonytól.

Ezzel ismét az érdeklődés, a gyűjtés középpontjába kerültek az igencsak elfeledett népi imádságok. A népi imádságok gyűjtésébe jómagam az 1960-as évek elején kapcsolódtam be. Ferencszállás, Kiszombor kezdő tanári állomáshelyemen kutattam az imádságok után. A gyűjtést egész Csongrád megyére kiterjesztettem. Hatvankét községben és a hozzá tartozó tanyavilágban gyűjtöttem imádságokat, amelyek kötetben 1978-ban jelentek meg.

A *Föld szülte fűjét – Szeged környéki rítványok és népi imádságok* című gyűjtemény a szegedi Somogyi-könyvtár adta ki. Lektora Erdélyi Zsuzsanna, szerkesztője Péter László volt.

Sohasem gondoltam volna, hogy évtizedeket áldozok az életemből népi imádságok, táltos-mondák, Krisztus-legendák, babonák és hiedelmek gyűjtésére. Ám a megismert szépséges néprajzi anyagok gyűjtése elől nem térhettem ki. Olyan elemi erővel hatottak költészetemre, hogy szinte megszállottan kutattam az ismeretlen szövegek után.

A népi imádságokról tudni illik, hogy azok sem leírásra, sem nyomtatásra nem kerültek. Igaz, akadt néhány soros imádság olykor egy-egy imaponyván, de hol volt ez azoktól az ötven-hatvan soros imádságoktól, amiket az asszonyaim imádkoztak a mindent megőrző magnetofon, vagy éppenséggel a tévéfölvétel előtt!

A gyűjtés során akadtak gátló tényezők is. A vallás azokban az esztendőkből „idejét múlt” dolognak számított. Leginkább az idősekre számíthattam és számítottam is. Őket kerestem, őket kértem meg, hogy a szülőktől örökölt imádságukat mondják el.

Csodálkozva néztek rám sok helyen. Emlekszem, valaki megjegyezte:

„Bözs! Gyere mán. Ilyet még nem hallottál. Sződik az imát!”

Mert mi is történt valójában? Mészáros István: *Egy dokumentum 1947-ből* írásából idézek: „A második világháború után a magyar katolikus egyház, a magyar társadalom egy teljesen új ténnyel találta magát szemben, amely 1945 előtt ismeretlen volt hazánkban: testközelbe került az ateizmus, a materializmus, mégpedig szervezett, tömeges és hivatalos formában. Ezt akkor már jelentős társadalmi erők a vallásos világnézetnél magasabb rendnek tartották, egyes hatalmon lévő pártok ezt hivatalosan hirdették, a maguk állami-önkormányzati hivatali köreikben előbb rejtetten, majd nyilvánosan érvényesítették.”

Minden egyházi megnyilvánulás, mondjuk a hitoktatás, a keresztesítés, a templomok látogatása a „nem ajánlott” kategóriába tartozott. Miután újságíróként dolgoztam, végül sikerült „hozzájútom” az egyházi lapban való publikációnak miatt egy komoly figyelmeztetéshez, amely fegyelmi tárgyalással járt.

Ebbe a légkörbe robban be Erdélyi Zsuzsanna fölfedezése, a népi imádságok bemutatása a Magyar Tudományos Akadémián 1974-ben. Ebben a légkörben kezdtem meg és folytattam a gyűjtést 1960-tól 1990-ig. Mindvégig hangoztattam egy költői gondolatot: „Is-ten olykor megmutatja magát / És mindig a legnehezebb órákban!”

Az asszonyok pedig imádkoztak, és az adataikat is rámondták a hangszalagra. De vajon honnan valók ezek az imádságok, amelyek magyarul szólnak meg. Magyarul, amikor tudjuk jól, hogy a 18. század végéig a latin volt a köznyelv. Vagy talán a paraszti rétegekben őrizték a magyar nyelvet az *Ómagyar Mária-siralom* idejéből. Az eredetüket vizsgálva Erdélyi Zsuzsanna megállapítja: „Mint szövegek egykori irodalmi valóságot tükröznek. Nem utolsó sorban a magyar középkor nemlétezőnek hitt, jobbik esetben csak gyér szórványok és nemzetközi analógiák alapján valószínűsített, ám elveszettek hitt műfajairól szólnak. Így az Európa-szerte virágzó himnusz- és énekköltészetéről, különös tekintettel a Mária-siralom-műfaj népszerű gyakorlatára. Pogány hiedelemmozzanatok, krisztusi pecsétel hitelesített szoláris képzetek keverednek a középkori egyházi költészet töredékeivel.”

Ebből a „sokféleségből” varázsolta a nép szépséges imádságokat, miközben használatukat maga az egyház is tiltotta. Hiszen „aki ezt az imádságot elmondja, hét halálos bűne bocsáttatik meg.” Ez az imádságzáró, ez az „összegzés” nem tartozik sem a liturgia, sem a hierarchia rendjébe. A hívó önmagát oldozza föl. Azt végzi el, ami a pap joga és kötelessége.

Nos, ezért nem tetszettek az apokrifok az egyháznak. Nagyot változott azonban a világ! Lékai László esztergomi érsek maga is személyesen támogatta Erdélyi Zsuzsanna egész Magyarországra kiterjedő gyűjtői tevékenységét. Bár akadt néhány falu e hazában, ahonnan rendőrökkel vezetették ki Erdélyi János unokáját, a népi imádságok Nagyasszonyát. Az imádságok gyűjtése azonban folytatódott. 1974-ben pedig a Magyar Tudományos Akadémián tartott bemutató alkalmával önálló néprajzi kategóriává avatták az archaikus, népi imádságokat mint műfajt. Juhász Ferenc költő pedig így méltatta az újonnan fölhalált szépséges imádságokat: „Hatalmas kincs birtokába jutottunk most, ezek a legtisztább népköltészetű vedlett imák nemcsak történelmi múltunk, de a költészetmúltunk a nép szívéből kitemetődött lángoló aranyleletei, erejük, igézetük, tisztaságuk, mint az aranyláncoké és a tiszta csontoké.”

Zömében esteli imádságot gyűjtöttem, amelyek indító sora így hangzik: „Én lefekszek én ágyamba...” Majd ezt többféle imamotívum követi, de van úgy, hogy csak ez a négy, vagy hatsoros imádság az adatközlő esti imája.

Az alábbiakban Mindszentről, Mártélyról, Szegvárról, Földeákról adok közre hosszabb imaszövegeket. Az imáknak én adtam címet.

Szent Anna asszony, te is menj el!

Én lefekszek én ágyamba,
mint Úrjézus koporsóba.
Fejem felett három angyal.
Egyik öröz éjfélig,
a másik hajnalig,
a harmadik utolsó órámig.
Jézusom tied vagyok,
Te pedig az enyém (sír)
Mikor este elszunnyadok,
megjelennek a csillagok.
Magos mennyből
eljönnek a kisangyalok.
Ehun gyün a Jézus,
lelkünk megváltó Jézus.
Hozz minekünk kenetet,
oltáriszentséget,
akibe megnyugszik a mi bűnös lelkünk.
Szent Anna asszony, te is menj el
a fekete földnek színére,
és jelentsd a te Ádám-bűnös fiadnak
és szolgálóleányodnak, hogy
aki ezt az imádságot
este lefektében,
reggel felkeltében elmondja,
úgy részesítem Atyám országában,
az örök boldogságban. Amen.

Édesanyám imája vót ez, oszt én megtanultam tőle. Templomban? Magamban elimádkoztam, de ott nem szoktuk. Ezt maga Jézus parancsolta. Azért is mondom. (Sír.)

Mindszent, 1975. július 3. Apró Mihályné Szunyvi Julianna, 1909.

Összejártam 1801 templomot

Hajnal, hajnal, szép piros hajnal,
kiben Mária nyugszik.
Nap tőle keletik,
pokol tőle eltávódzik.
A menyékben csendítenek
az angyalok ott lészölnek.
Ó, Szűz korona!
Ehén gyün a Boldogságos Szűz Mária.
Hoz nekünk kehelyt, kenetöt,
oltáriszentségöt.
Mária töri szent kezit,
hullatja szent könnyit.
Odamén Szent Anna asszony,
kérdézi: Mária leányom,
miért töröd szent kezedet?
Miért hullajtod szent könnyedet?
Hogyne törném szent kezemet,
hogyne hullajtanám szent könnyemet,
mikor összejártam
ezernyolcszázegy templomot,
mégsem találtam szent fiamat,
a Jézust!
Eredj a zsidók templomába,
megtalálod szent fiadat, a Jézust!
Mit vigyünk neki ajándékol?
Vigyünk neki egy köröszöt.
Bizon, bizon, mondom néktek,
aki ezt a kis imádságot
este-reggel elmondaná,
fölvinném az Atyám országába,
hogy részesüljön az örök
boldogságba. Amen.

Ezt este is, reggel is szoktam mondani.
Édesanyámtú tanultam. Az életem? Nehéz sorom vót nekem. Az uram odajárt kubikon.
Négy gyerekem vót, az a szép fiam meg odamaradt a háborúba.

Bozó Istvánné Gál Rozália, 1895. (Felvétel: Mindszent, 1974. július 17.)

Kelj föl, kelj föl, Mária!

Én lefekszök én ágyamba,
mint Úrjézus koporsóba.
Mellém töszöm két karomat,
két misemondó gyertyámat.
A kakasok megszólaltak,
Máriát kiáltának.
Kelj föl, kelj föl Mária!
Viszik a te szent fiadat
a keresztfára.
Három csöpp vére elcsöppent.
Az angyalok fölszödték,
aranytányérra tötték,
az kehelybe öntötték.
Krisztus színe elébevitték.
Aki ezt este lefektébe,
röggel fölkeltébe elmondja,
vele léssen a Krisztus Jézus
a Paradicsomba. Amen.

Mártély, 1978. július 1. Kiss Ferencné Gál Erzsébet, 1892, Mindszent

Búcsút járnak az angyalok

Én lefekszem én ágyamba,
mint Úrjézus koporsóba.
Három angyal fejem fölött,
egyik őriz,
másik vigyáz,
harmadik az én bűnös lelkem szabadítja.
Kerüld gonosz a házamat,
őrizd angyal a lelkemet,
hogy kísértésbe ne essek!
Ehun gyün a Jézus,
lelkem látó Jézus,
békesség, szállásadó Jézus.
Kész a lélek,
beteg a test sok bűnnek miatta.
Ha én minden nap gyovont ember lehetnék,
Mária kapuja kinyílna.
Krisztus születék,
zsidók által verték,
piros vére hullajték,
az angyalok fölszedték,
kehelybe öntötték.
Aki ezt este-reggel elmondja,
vélem léssen a Paradicsomba
az örök dicsőségbe.
Szólnak a mennyei szent harangok,
búcsút járnak az angyalok.
Részeltessék engemet is az Úristen
szent misemondásába,
az angyalok szent búcsújárásukba.
Ma vala péntek,
annak napja vala.
Mén a Jézus kínnak kénjára,
Kénján esik esetje,
hét szépséges sebe,
kiből kieresztve az ő áldott vére.
Az én házam szent Antal,
négy sarkába négy angyal,
közepibe szent oltár.

SZŰZ MÁRIA A KIS JÉZUSSAL
fametszet

Magos keresztfán az Úrjézus
fölfeszítve,
aranyhaja leeresztve,
gyöngé szíve szomorodva,
piros vére kiomolva.
Aki ezt minden pénteken
háromszor elmondja,
pokol kapuja betetik,
mennysország ajtaja kinyílik,
és úgy vitetik fel a
boldog mennysországba. Ámen.

Bihari Ilona, 1930. Szegvár (Felvétel: 1978. július 18.)

Ágnám-fágnám

Kakasok szólanak,
Máriát kiáltanak.
Kelj fel, Mária,
megfogták Krisztus Urunkat!
Felnézek a magos égre,
ott látok egy kápolnát.
Kívül aranyos,
belül kegyelmes,
ott térdel Krisztus Urunk
térdig vérbe,
könyékig könnybe.
Ágnám-fágnám.
Fa szülte bimbáját,
bimbaja szülte virágját,
virágja szülte Máriát,
Mária szülte a kis Jézust,
a világ megváltóját.

Tudja, hogy mit jelent az, hogy „ágnám-fágnám”? Nem tudom. Én így tanultam az én drága anyámtól, osztán így mondom.

Bakos Istvánné Vetró Anna, 1938, Földeák (felvétel: 1969. augusztus 27.)

KÉP-ÉRTÉKEK

Interjú Szabó Tamás restaurátorművésszel

Szabó Tamás restaurátorművész, tanár, Vásárhely szülőtte. Harmincnégy év óta a szegedi Móra Ferenc Múzeum munkatársa, az intézmény Tudományos Tanácsának tagja. Hivatásánál fogva is találkozik az emberi kultúrkincsek csaknem feledésbe merült, állagukban leromlott alkotásaival.

Számos művet állított vissza eredeti fényébe, a jelentősebbek sorsát tanulmányban dolgozta föl, mutatta be múzeumi kiállítás keretében.

— **Az Ön nevéhez fűződik a Szegedi Angyali üdvözet című reneszánsz alkotás föl-fedezése. Miért is olyan fontos ez az alkotás?**

— Mindenekelőtt azért, mert különleges érték, Magyarországon páratlan kincs. Ezen felül az attribúciója és a közelmúltbeli elnevezése okán Szeged legújabb kori művelődéstörténetéhez kapcsolódik. Valóban, a legelső visszhangokat 2007–2008 fordulóján a velem készített „angyali híradás-riport” váltotta ki a múzeumunk – azóta már megszünt – lapjában, majd rövidesen a szerte Európában terjesztett magyar-angol nyelvű tanulmányom a MúzeumCaféban, a Szépművészeti Múzeum rangos művészeti magazinjában.

2009 ősze óta ismert, hogy a korábban évtizedekig múzeumi raktáron őrzött, csaknem elfeledett reneszánsz kori műemkek, Giorgio Vasari „angyali” táblaképe Itália földjéről, Rómából ered. Az előzménytörténet kutatása során derült ki, hogy a tondó 1571-ben készült V. Pius pápa megrendelésére és a ma is álló ún. Torre Pia-torony legfelső emeletén kialakított Szent Mihály-kápolnát – az egykori egyházfői magánlakosztály három imatermének egyikét – díszítette. Egészen szabatosan fogalmazva, a fára festett, másfél méter átmérőjű kerek alkotás a kupola alatti négy csegegy közül a keleti falmező közepén szolgálta a kápolna ikonográfiai elképzelését. Ugyanekkor három másik kerek alakú, szintén „angyali” témájú képet rögzítettek külön-külön a többi háromszög formájú területre.

Az Angyali üdvözet, ez a pompás szakrális alkotás a „szegedi” előnevet 2011 tavaszán egy hivatalos városi ceremónián kapta. Az eseménysor végén egyházi áldásban is részesült, amikor a Szeged-csanádi Egyházmegye püspökének jóváhagyásával ünnepi Te Deum keretében megszentelték a Dómban. A kapott jelzővel egyedülállóvá, könnyen megkülönböztethetővé vált a világ számos azonos témakörű és elnevezésű ábrázolása között. Összegezve, páratlan tehát azért is a „szegedivé” lett alkotás, mert valaha személyes tulajdona volt az akkor jelentős kiterjedésű Pápai Állam – a Status Pontificius – vezetőjének, egyidejűleg Európa egyik nagy hatalmú világi urának.

Jelenleg az intézmény ún. reneszánsz termében látható, együtt az 1925-ben

Budapestről Szegedre jutott Enyedi–Zsótér-gyűjtemény két másik darabjával.

Büszkeséggel tölt el, hogy – magyarként és vidékről kezdeményezve –, ezt az újra föl-lelt csodát, mint a késő középkori itáliai reneszánsz művészet eddig ismeretlen gyöngyszemét sikerült besoroltni az európai festészeti kultúra legszebbjei közé.

— **Milyen értéket képvisel az alkotás?**

— Biztosítási értékét legutóbb négy millió euróra becsülték, és világhírűvé válása szakmai körökben is előre „borítékolható” volt. Állíthatom, hogy mindazok számára, akik csak megpillantották a valóságában, vagy jobb reprodukción, ez szinte magától értetődő. A műből sugárzik a bensőséges áhitat, az evangéliumi üdvőtörténet atmoszférája, a megfoghatatlan és titokzatos misztikusság. Tökéletesen találó, ahogyan a névadási ünnepségen a szegedi Dóm plébános-nagyprépostja, Kondé Lajos pápai káplán megfogalmazta: „...Az Angyali üdvözet a történelem egyik legfontosabb pillanatát örökíti meg. Mária »igen«-je megvalósítja az emberiség életének legnagyobb és legkiemelkedőbb momentumát: a találkozást Isten és Ember között.”

Az én szerepem valójában a műalkotás újráfelfedezéséhez fűződik, ugyanakkor a restaurálás menetének irányításán túl, több tanulmány publikálása mellett a kutatás generálásában, az állandó nemzetközi kapcsolattartásban vettem részt.

Így az alkotó személyének hiteles bizonyításához világszerte elismert specialistákat javasoltam – a hazai és etikailag kötelező, ám eredményében sikertelen tiszteletkörök és fölkérések után – az igazgatóságunk számára; legutoljára Waldman amerikai professzort, a neves Leonardo-kutatót. Utóbb segítette programunkat a szeged-csanádi püspök és a Szentzéki Államtitkárság levéltárosa, valamint a Vatikáni Múzeumok főigazgatója, Antonio Paolucci — volt olasz kulturális örökség miniszter, akit a világhírű egyházi kincsesház élére XVI. Benedek pápa nevezett ki.

Jól mutatja tehát a táblakép jelentőségét a maga nemében páratlan szakmai összefogás, amely a műnek az ismeretlenségből történt váratlan fölbukkanásától indult és tartott az al-

kotójának, valamint a megrendelő személyének sikeres bizonyításáig, illetve a tondó elnevezésének befejezéséig. Ez idő alatt természetes együttműködés alakult ki a magyar és a nemzetközi művészettörténet legkiválóbb kutatóival. Szinte hihetetlenül hangzott – két évvel az újra fölbukkanást követően –, hogy az alkotás a törökellenes harcokban az egyik leghatékonyabban küzdő római pápának a megrendelésére született. Ez mesébe illőnek tűnt a mindennapi ember számára, és rácsodálkozó elképzelésként érte a szakma képviselőit is szerte a világon. Egyértelmű volt, hogy 2009 őszén miért kérte a művet az Ottawa-i National Gallery of Canada a „Raffaellótól Carracciig – A pápai Róma művészete” című nemzetközi kiállításra. — Jellemző adalék a mű ismeretlenségére, hogy a kanadaiak vászonképnek föltételezték, s nem igazán gondoltak bele, hogy milyen költséggel járna egy ládástól 120 kg-os értékes fatárgy biztonságos, tengeren túlrá történő szállítása. Végül visszamondták a kölcsönzést.

— **Kik segítették Önt a mű világhírré juttatása során...?**

— Csak köszönettel tartozom a sorsnak és mindazoknak, akik a legelső lépésekben mellettem szegődtek. Ők voltak tudatlanul is a világhír háttér munkásai. Így megemlítem Agárdi Lászlónét – Szél Irént –, a szegedi Somogyi-könyvtár kedves munkatársát, aki számomra az első kérésre előkereste irattárakból Móra Ferenc egykori könyvtár- és múzeumigazgató azon páratlan följegyzéseit és leveleit, amelyek alapján elindulhattam a mű provenienciája kutatásának tekervényes útján. Emlékezetes színfoltja maradt az előzménytörténetet föltérképező munkámnak, hogy technikus munkatársaim mennyire elleneztek és nehezményezték osztályvezetői javaslatomat, amikor kértem, ürítsék ki az intézmény zsúfolásig telt, szűkös raktár-padlásterét...

Ugyanis végre szemből és közelről szerettem volna szemügyre venni az ott sűrűn, egymás mellé fölhalmozott nagyméretű művek közül az utolsóként rejtőző gyöngyszemet. A feladatot értelmetlennek tartották, végül az eléjük táruló látvány feledtette velük a fáradság és a hiábavalóság érzetét.

Említem továbbá az intézmény akkori történész-vezetőjét, Zombori Istvánt, aki a támogatás mellett a vatikáni kapcsolatait vette latba. Hivatkozom a műben legelőször Vasarit föltételező Tátrai Vilmos művészettörténészre: kár, hogy e nagytudású szakember visszavonta tézisét. Szóba hozom Nemcsics Imre budapesti restaurátor kollégámat is, aki tanácsaival segítette. A felsoroltak támogatása megkönnyítette számomra, hogy eljussak végül Louis Waldman professzorhoz, a Harvard Egyetem Firenzei Reneszánsz Kutatóközpontjának programigazgatójához, a Texasi Egyetem tanárához, aki ma is az egyik legemlékezetesebb teljesítményének tartja a mestermű hiteles azonosítását.

Nem utolsósorban lényeges szólnom Heumann Elisabetháról – született Kandel Erzsébettről –, aki finanszírozta a Vasari-programunk könyvkiadásának nyomdai költségét: ugyanis 2010 kora nyarán a magyar állam Nemzeti Kulturális Alapjának kuratóriuma nem találta támogatásra érdemesnek a benyújtott pályázatunkat. A felajánlott szponzorálásért ezért illeti kiemelt köszönet Zsótér Andor ükunokáját, aki felismerte a publikálás fontosságát, már csupán azért is, mert utóljára a vagyonos üknagynénje, Zsótér Ilona birtokában volt a remekmű – jöllehet, 1896-ban a művet megszerző férje, Enyedi Lukács tévesen Raffaello munkájaként tartotta számon.

A kései utód erről így vallott a 2011 januárjában a szegedi múzeum gondozásában megjelent „Újjászületett mesterművek” című restauratori katalógusom beköszöntő ajánlásában: „[...] A családomtól 85 éve még *Alessandro Alloriként Szegedre érkező Angyali üdvözlésén a valóságában 2010 elején, a Szépművészeti Múzeum »Botticellitől Tizianóig – Az itáliai festészet két évszázadának remekművei« című reneszánsz kiállításon pillantottam meg. Ott és akkor, e nagyszerű tárlaton láthattam először azt az angyalt, akin keresztül megismerhettem családom múltját. A felindultságtól és az igaztottságtól hazasielve előkerestem öseim megsárgult fotógráfiait, s megdöbbenésem felismerem Vasari tondóját a Zsótér Ilona egykori Ostrom utcai palotájának szalonjában készült egyik 1909-es felvételen! A sötét fotóról ugyanaz az angyal nézett vissza reám az özevyi ruhát öltött dédnagynéném háta mögül!” — Heumann Elisabetha támogatói elhatározása és a múzeum tudományos igényű közlési szándéka tehát találkozott, így döntés született a Szegedi Angyali üdvözlés bemutató Vasari-kötet megjelenéséről.*

Nem szeretném azonban kifejezteni a támogatói felsorolásból az Önök szerepét sem: a kultúrát közvetítő kiadókat, a helyi lapok, szerkesztőségeket, a sajtó és a média munkatársait.

A sorban elsőik között az említett Szépművészeti Múzeum művészeti magazinját, a *MuseumCafét* kell kiemelnem.

A színes szaklap először 2009-ben kapta az „Év Magazinja” rangos nemzetközi szakmai elismerést, majd a következő években több első díjat, s ebben a tondóról szóló szakkickek-

im és a fotófelvételek is jelentős súlyt képviseltek a lap dizájnjának értékelésén kívül. A főszerkesztő külön köszönő levele jóleső érzéssel töltött el. Magam, mint tanár is, mindig rendkívül fontosnak tartottam az Olvasó tudósítását. Ez ugyanis önmagában is nevelés; az érték megbecsülésére, egyfajta alázatra hív. Az angyal-téma kapcsán látható, hogy Magyarországon a sajtóban mindenki kiválóan elvégezte a maga „hírt adó” szerepét, és hogy a műalkotáshoz való kapcsolódás múzeumi munkatársaknak, szervezeteknek nyújtott lehetőséget rangos szakmai és állami elismerések elnyeréséhez.

— Mindezekkel lezártnak tekinthető a mű sorsa, befejeződtek a kutatások...?

— Nem teljesen. Az egyik fő kérdésnek a megválaszolására – hogy mi lett a sorsa a Szent Mihály-kápolna említett három másik nagy tondójának – a kutatás már tőlünk függetlenül folytatódott tovább, főleg Olaszországban. Így 2012 késő őszére megjelent a római Bibliotheca Hertziana kiadásában egy páratlanul érdekes és értékes összefoglaló tanulmány Giulia Aurigemma professzor asszony tollából; a címe magyarul: „*A vatikáni Torre Pia: építészet, díszítés és megrendelés – a három Vasari-kápolna kialakítása*”.

Számunkra a közel 170 oldalas értekezés egyik lényeges információja az, hogy megismertli egy korábbi publikáció adatát, miszerint további két nagy tondót azonosítottak be a keresett háromból az észak-olaszországi Ciglianóban; Torino mellett, Rómától 700 km-re. Mindez a szegedi kép 2007-es látókörbe kerülése és az első magyar publikáció nemzetközi közzététele után, 2008 végén vált bizonyossá, noha Vasari szerzőségét az olaszok már korábban sejtették. A magyar fölfedezés megerősítette a „római eredet” teóriáját.

A kutatók további vázlatrajzokat is föltérképeztek, például a franciaországi Orléansban, a párizsi Louvre-ban, valamint a németországi Köln egyik múzeumában, amelyeket egykor szintén a Pius-kápolna dekorációjának tervéhez készített a mester. És kiderült, Amerikában szintén őriznek két festett téglalap alakú táblaképet az eredeti imaterek együtteséből. Aurigemma esszéje azt igazolja, hogy noha már a VI. Pius-féle átalakítások során eltávolították a vatikáni torony kápolnáiból az egykori Vasari-féle dekoráció és bútorzat egy részét, nem sokkal ezután a napóleoni hadsereg 1797-ben megszállta – a pápai államot és Rómát, a pápai rezidenciát pedig kifosztották.

Részleteiben nem szól a szerző arról, hogy a franciaországi zavaros és véres forradalmi eseményeket követően – a Direktórium idején –, Bonaparte Napóleon tábornok utasítására foglalták el a városállamot. Viszont említi, hogy számos művet és műkincset rekvirált a kivonuló francia katonaság a létrehozott csatlós bábálamok – a „testvérköztársaságok”, így a „Római Köztársaság” – területéről a bukása után.

Joggal föltételezhető, hogy az út során pénzzé tett Vasari-táblaképek, rajzvázlatok ekképpen szóródtak szét Itália északi részén és Európa egyéb mai államainak területén. A feljegyzések szerint a francia sereg vezetői még a pápa ujjairól is leszedették a gyémántokkal kirakott gyűrűket, így deportálták először Sienába. Végül VI. Pius a dél-franciaországi Valencébe hurcolták, ahol hamarosan meghalt a fogságban.

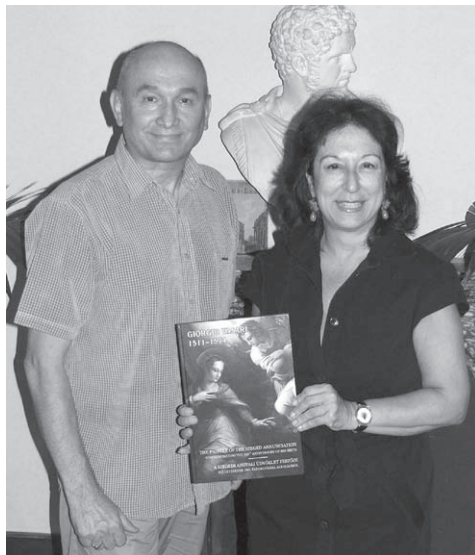
Sikerült megszerezni múzeumunk számára a római kápolna sorsát tagláló „*Römisches Jahrbuch*”-féle évkönyvet, amely nemcsak szakmai színvonalában becses, de euró árban is kimagaslóan értékes. Különösen, hogy a műtárgyunk fotográfiájának publikálása mellett Szeged és a múzeum nevét hétszer, a nevet hat-szor említi. Ezt csupán azért hozom szóba, hogy az Olvasó a fő kérdésében megfogalmazott jelentőséget a helyén értelmezhesse. Tudnunk kell, hogy rangot és szakmai elismerést jelent a római könyvben szerepeltetett műtárgyfotó, valamint a többszörös név-hivatkozás.

Miután 2011-ben a Vasari-könyvünket föltette honlapjára a New York-i The Morgan Library & Museum – amely őrizi a képünk vázlatát –, az érdeklődő könnyen elérheti a világhálón. Mindezek bennünket további alapos munkára köteleznek, s úgy érzem, az én feladatomban sem volt hiábavaló. Nekem ez a kitüntetésem.

— Milyen restauratori kihívást jelentett a helyreállítás?

— Mint utaltam rá, az alkotás restaurálása csoportmunka volt; noha én közvetlenül nem vettem részt a konzerválás és esztétikai helyreállítás, valamint a tudományos anyagvizsgálatok menetének folyamatában. A munkát, az eredményeket viszont mindvégig ellenőriztem és összegeztem. Ugyanakkor megszerveztem minden más: a biztonságos szállítás végrehajtásától kezdve, a pályázatás föltételeinek kiírásán és összehangolásán át a restaurálás részletes menetének és módszerének eldöntésén keresztül, a művészettörténészekkel való egyeztetéséig, egészen a munka közbülső és végső zsűrizéséig bezárólag. Fontos volt a szervezett ütemezés, az állandó egyeztetés a különböző szakterületek képviselőivel már a feladat léptéke és összetettsége okán is. Igazi csapatmunka zajlott, ami 2007 telén indult, és 2008 júniusára fejeztünk be. A vezető restaurátor Kovács Zsuzsa, a beosztott munkatársak Nagy Béla, Berta Zsolt és Kutas Eszter restaurátorművészek voltak. A fotó-technikai és festékanyag vizsgálatokat Fáy András és Tóth Mária végezte.

A helyreállítás szükséges volt, mert rendkívül rontotta a táblakép megjelenését, az eredeti színvilágot az összeillesztett faelemek veteledése és szétnyílása, a teljesen besötétedett lakkréteg, valamint a korábbi javítás és átfestés. Az előregedett lakk a kép színeit oly mértékben változtatta meg, hogy Mária türkizes kék köpenye zöldnek látszott.

VASARI-KUTATÓK
PROF. GIULIA AURIGEMMA & SZABÓ TAMÁS
A RÓMAI MAGYAR AKADÉMIAŊN
2012. SZEPTEMBER 28.

Gábrriel arkangyal ruhájának színéről pedig nem lehetett megállapítani, hogy sárga volt-e vagy fehér. A szennyeződés és az elszíneződött lakk tehát a világos színeket éppúgy eltorzította, mint a sötéteket. Az ilyen elváltozások nem engedik érvényesülni a festői színvilágot, amelynek pontos ismerete az alkotó személyének meghatározásához is elengedhetetlen. A festékréteg több helyen háztetősen felpúposodott és elvált a három centiméter vastag nyárfából készült hordozótól. A kör alakú képet hat deszkából ragasztották össze, ezek az elemek az évszázadok során elváltak egymástól és felületük is külön-külön feldomborodott.

A restaurálás folyamatát csak vázlatolom, de lényeges volt, hogy lehetőség adódott tudományos vizsgálatokra is. A tisztítás nemcsak a korábbi hiányok és sérülések feltárását tette lehetővé, hanem a festő eredeti színvilágát és a festmény szépséges részleteit is újra látni engedte. Az alkotás mértéktartó retusálásával a képi látvány egységes megjelenést kapott. A helyreállítást több természettudományos vizsgálat segítette. Az *Angyali üdvözlélet* így az esztétikai főlújítás után teljes festői színvilágában és kromatikus szépségében láthatjuk, amely ugyanakkor magán viseli a korát, az eltelt 443 évet.

— **Ha teheti, karitatív módon is vállalkozik örökségmentésre. Most az Ótemplomi Református Egyházközség tulajdonában álló egyik portré, „Nemes” Varga Pál presbiter ábrázolásának helyreállítását ajánlotta föl.**

— Ez a restaurálás alkalmosságos hozta szívesség. A felajánlást a gyülekezet részére szakmai segíteni akarásból és örömmel tettem, köszönetképpen számomra önzetlenül nyújtott lehetőségért. A véletlenszerűséget bővebben kifejtésem.

Történt ugyanis, hogy bejelentkeztem családfakutatásra Bán Csaba tiszteletes úrnál, az ótemplomi közösség lelkészénél, hogy adatokkal támaszthassam alá családjunk régi iparos származását a kiadni tervezett nagyapai háborús naplóhoz és apám memoárjához.

A lelkipásztor segítőkészséggel fogadta kutatási kérelmemet a gyülekezeti irattár anyakönyveinek tanulmányozására. Fontosnak tartotta, hogy támogassa az időigényes munkát, ugyanis a Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ fölkarolta a „*Nektek írtam, fiaim... — Fogolynaplótól emlékiratig, 1914–1917 — 1944–1947*” című családi kézirat könyv formában történő kiadását. Sajnos végül nem talált támogatásra a Nemzeti Erőforrás Minisztérium által felügyelt NKA döntőkeinek körében ez a múzeumi pályázati program – miként a Vasari-könyvünk – sem. Pedig mint ismeretes, éppen ebben a folyóiratban jelentek meg részletek két, illetve egy éve, a közelgő 100. valamint a 70. évfordulós történelmünket egy-egy csizmadia szemszögéből és sorsán keresztül láttató naplóparból.

A lényeg, hogy mialatt két hónapig jártam szinte mindennap délután a lelkési parókiára, volt alkalmam körbetekinteni, hogy korábban kik is vezették a vásárhelyi református közösségeket — és a nagyrészt helvét hitvallású őseimet. Ott 'figyeltek' körülöttem az imaterem falán azok a lelkészek, akiknek a több-kevesebb művészi fölkeszültséggel és igényvel megfestett arcképei fennmaradtak. Többször beszélgettem ezen elődökről a Tiszteletes úrral és a káprázatos munkabírású társával, Hajdú Zsófia tiszteletesné asszonnyal, mialatt lapozgattam a Szeremlei Sámuel lelkész úr által újrakötöttetett, kincseket érő születési, esketési és halálozási mutatókat, nehéz anyakönyveket. Az élettörténet-törédekekből meglevenedtek előttem a gyülekezetvezető elődök, mint az 1919-től az erdélyi Patakfalváról Vásárhelyre jött, több helyszínen is szolgálatot vállaló Márton Árpád (1879–1953) – az ótemplomi közösség lelkipásztorává lett politikus-elnök-lelkész –, aki a városba hívta Németh Lászlót; továbbá 1903-tól Pap Imre (1846–1936) elnök-lelkész, valamint az 1824-től Vásárhelyen szolgáló Vajda Sámuel (1791–1873) lelkipásztor alakja. A Márton-portrét 1939-ben egy azonosíthatatlan, de jó tehetségű, „Kapu M” szignójú festő készítette; a Pap-házaspáré – a stílusjegyek alapján – Csillagi Lajos vándorfestő munkája lehet még az 1870 körüli időkből, amíg a Vajda-arckép egy igen gyenge, másolatnak látszó festmény a 19. század végéről.

— **Volt-e érzelmi motivációja, hogy éppen a Varga-portrét válassza?**

— Tudatosan biztos nem, de a négy festmény, csakúgy, mint a könyvek, és az a tudat, hogy századok egykor rögzített történelmét látom magam előtt, a múlt megidézését is jelentették számomra – lényegében egy közvetlen kapcsolatot a felmenőimmel, az életük kutatása közben. Ez különleges és szívszorító érzés volt. Látva, és örömmel rácsodálkozva őseim egy-egy

adatára, hogy ki, mikor, hol és melyik régi nevű utcában, kerületben született, mikor halt el, illetve, hogy kinek hányszor hirdették ki házasságkötését a református Ótemplomban, majd az Újtemplomban — nos, mindez számomra a közösségi szabályok szigorú betartásáról, a hit és az erkölcs fontosságáról is szólt. Ami mára megváltozott – sajnos. A könyvekben megtaláltam ugyanakkor az apai elődeimnek a kálvinista tanokkal történt szakításáról szóló bejegyzést is, az 1898-as áttérést a szentháromság-tagadókhöz, az unitáriusokhoz, amiért még maga az apám is, de a nagyapám és a dédapám bizony megszegényítést, kirekesztést szenvedett.

A kérdésre is válaszolva, mindez azonban nem lehetett oka, hogy végül egy olyan festett arcvonás fogott meg, amely nem lelkipásztor ábrázolt – és ami akkor nem is volt falra akasztva. Ott árválkodott az 1825/30 körül festett vászonkép a sarokban, a polcok előtt a padlóra támasztva, színehagyottan, anyagában szétszáradtan és összerogyva. Olvasható volt a portrét ke-retező ráma névtábláján, hogy a „nemes” presbiter látom; s mint kiszámítottam, ő volt az említett Vajda lelkész úr egyik legfontosabb támasza.

»*Nemes Varga Pál 1774–1845.*
Presbiter hosszú időn át, több ízben főgondnok. A rábizott alapítványi pénzek hűségese kezelője. 1000 forintot hagyományozott párbér-alapítványként az egyháznak.
Nyugvóhelye ismeretlen.«

Persze, lehetnek tévedések, tévesztések az utólagosan készített névtábla föliratában. Így tudományos kutatás tisztázhatja, hogy valóban kapott-e nemesi rangot Varga Pál, netán valamelyik őse, vagy csupán a jelölés a rangjának szólt.

Presbiter uram öntudatos arcvonása azonban úgy hatott rám, mint az előttem fekvő felnyitott adatmappa a 19. század elejéről: mesélt a múlttól, önmagáról, valamiféle „ősiséget” sugározva. Ekkor már döntöttem, s jeleztem szándékomat a tiszteletes úrnak: ez az a portré, amelynek „újra élnie” kellene, mert különleges alkotás minden tekintetben. Eleinte a tiszteletes úrék kissé kételkedők voltak, hogy miért pont egy világi döntéshozó előjáróra esett a választásom, de talán sikerült megmagyaráznom, mert belenyugodtak. A szuggesztív és öntudatos tekintet mellett, a pödört harcshajszos ábrázat, a törökös hosszú haj – amely elől lelóg a fül mellett, és amit sokszor megfonva, sodrékba csavarva hordtak – régiessé teszi a megjelenést. E hajviselési formából alakult ki a varkocs hajfonat már a babilóniai időkben.

Azonnal elárulta számomra a pitykegombos, zsinórozott magyaros díszruha, a kétsoros gombolású prémes huszárdolmány – lényegében egy paszomántos atilla, –, hogy viselője egyike lehetett az alföldi mezőváros módos és tehető magyar gazdáinak. Ilyen ruházatot leginkább azok hordtak, akiknek jókora gulyájuk vagy nyájuk legelészett a határban.

Presbiter uram dolmányának gombjai ezüstnek látszanak ezen az oszmán-törökös viseletről régen átvett, országszerte úri ruházattá vált posztóöltözetben. A kifakult képen alig lehetett észrevenni a vállra vetett, zöld színű, szintén paszományos mentét.

— Mit tudhatunk meg magáról a műről, az alkotójáról...?

— Kezdetben magam sem tudtam túl sokat. Viszont a szemlélődés alapján több mindenre következtettem: arra például, hogy honnan is vehette a festőmester a mintát az ösztönös ecsetkezeléshez, amivel beszédes pillantást varázsol Varga uram orcájára. Vagyis a kép gondolatot indított el, és fölidéződhetett bennem egy vagyonos vásárhelyi ember világa és helyzete a reformkorból, az áldozatos munka teremtette körülmény, amely leolvasható volt az arckifejezésen, és tükröződött a ruházaton.

A festő neve a későbbi kutatás során is anonim maradt ugyan, mert nem volt szignó vagy eredeti jelzet, sem elől, sem a mű hátoldalán, de kiderült, valójában egy elfeledett és publikált műről van szó. Szeremlei Sámuel 1911-ben közölte a portré alapján készített rajz-változatot a várostörténeti könyvében. Onnan további megalapozott információhoz jutottunk Varga Pál hihetetlen vagyonáról és javairól, a református egyház részére tett alapítványáról.

A hagyatéki leltárából ismert, hogy az egyháznak adományozta házában „fényezett” berendezési tárgyait, továbbá 445 könyvet, 11 darabos festménygyűjteményét – köztük a saját arcképét. Egykori házat a Mátyás utca 5. szám alatt említi a forrás. A portrét később is nyilvántartotta, és az ingóságok között felsorolta az 1864-es egyházi Leltárkönyv, a sorban 13. tételként szerepel:

„[...] *A nagy iskola épületében, a tanári teremben, Varga Pál arcképe fekete keretben.*”

A lista e mellett további használati tárgyakat is számba vesz:

„*Sötétkéék színű ruhaakasztó [szekrény], fiókkal, zárral; festett fenyő íróasztal; zöldre festett kanapé; két nagy könyvszekrény kétfelé nyíló ajtóval, zárral és kultsal; egy zöldre festett könyvszekrény; egy zöldre festett hosszú asztal; karosszékek [és] egy rostélyos ajtójú könyvszekrény.*”

— Milyen gondolatok foglalkoztatták a portré helyreállítása közben a négy hónap alatt?

— Elsősorban a portré sugárzó történetisége jelentett élményt és indított el gondolatokat bennem; az a bájos festői provincializmus, amely tisztán árad az alkotásból. Kitűnik, hogy készítője nem lehetett rangos műhelyben kiképzett piktör, de a részletek tehetőséget és jó rajzkészséget árultak el.

A képet nem szolgai módon, anatómiai ismeretek nélkül festették: ezt jelezik a szemjellegzetes és finom részletei. Egyértelmű, hogy modellt ülő ember tekintete szegeződik ránk. Joggal föltételezhető, hogy a festő a tudását tanulhatta, például a közismert szegedi kegyesrendiek gimnáziumában, a piaristáknál, mert ott ebben az időben szervezett rajztanodai képzés is folyt. Ugyanakkor a kép készítője lehetett egy idevetődött vándorfestő, vagy olyan festészeti gyakorlattal rendelkező képíró, aki részletesen tanulmányozta a régi korok „ösgalériáit”, hogy miként is készítették el egy-egy főúr arcképét, például a képzett, bécsi festőiskolán tanult akadémiai művészek. Jellegzetes, régi időkre utaló megoldás, hogy a fej és a ruházat jóformán külön életet él. Föltételezem a mű alapján, hogy ha a festője a portréfestészetnek szentelte további életét, jeles kismester vált belőle.

Ismert, hogy a 18. század végétől a helybéli, módosabb paraszti-városi polgárság – csakúgy, mint Szegeden – egyre fokozottabban tart igényt az arcképfestőkre. Gazdag kereskedők, urasági bérlokk, hajósgazdák készíttetik el a vándorfestőkkel magukról és hozzátartozóikról a portréikat. Az is előfordult, hogy maga a helyi előjáróság, a város- és egyházvezetés indítványozza egy-egy jelesebb tagjának megfestetését. Gyakori, hogy pl. a sokat utazgató szegedi kereskedők – kihasználva a Szeged és Pest között megindított kocsiforgalmat – portré megrendeléseket vittek magukkal Pestre, Pozsonyba, a festő- és másoló műhelyekbe, de ezen kívül egyházművészeti megbízásokat is gyakran teljesítettek.

Ebben az esetben érdemes volna alaposabban tisztázni a festmény megszületésének eredetét, ellenőrizni az eklézsiái eseményeket rögzítő jegyzőkönyveket, hátha mégis hivatalos módon, és nem saját elhatározásból történt az arckép elkészítése. — Képünk névtáblájának felirata utólagos, s talán nem is pontos minden adata, de mutatja az ábrázolt személy fontosságát. Izgalmas feladat, és örömemre szolgál, hogy kérésemre utánanézték személyének.

— Mennyiben jelentett kihívást e portré restaurálása?

— A konzerválás jelentett komolyabb nehézséget, nem szokványos feladatsort. A vászon ugyanis megnyúlt és „behorpadt” – föltehetően mechanikus nyomás hatására, és talán meg is ázott néhányszor –, így mindenk előtt az újra síkba-állítást kellett megoldani, amit húzattással, egy speciális készítésű munkarámán lehetett elérni. A konzerválás-restaurálás tehát a következőkből állt: a felület levédése; a mozgó részek rögzítése; a fölhólyagosodott felszíni réteg visszavasalása. Következett a festmény lefejtése a vakrámáról; körben, a széleinél fogva felragasztása az ún. „munkarámára”; a festmény hátoldalának párasítása, majd nyújtása, simítása és szárítása.

Ezután a levétel volt soron, majd a konzerválás, vasalás, tisztítás, tömítés és a felület faktuájának kialakítása.

Végül közbülső firniszelés, akvarellal aláfestés, beilleszkedő ún. csalárd-retusálás, és befejezőként selyemfényű lakkozás zárta a műveleteket.

— E portré készítette Önt arra, hogy visszatekintszen életútjára?

— Ahogy haladok előre az időben, bizony egyre inkább a történeti kutatással foglalkozom, fontossá egy-egy tárgy vagy gyűjtemény-együttes feldolgozása, bemutatása és megismertetése válik. Ezt mutatja két megjelent restaurátori katalógusom is. Rendkívül izgalmas érzést generál bennem a munkám során a helyreállításához kapcsolódó adatok, történetek és összefüggések rögzítése – s ez hat azokra is, akikkel együtt dolgozom, vagy akivel megosztom ismereteimet. Ilyen értelemben a múlt, egy-egy műtárgyhoz kapcsolódó történeti eseménysor feldolgozása nagyon érdekesítő számomra. Mondhatnám úgy is, a jövő számára most kell megírni, amit megtudtál, aminek összefüggéseire rájöttél.

Ezért is örülök a „riportra hívásnak”, mert először foglalkozhatom össze Önnel röviden az utolsó hat-hétévnyi munkaperiódusom történetének egy szeletét. A restaurálás során elért kutatási eredmények összegzése, rögzítése tehát különösen a jövőnek fontos. Lényegében ezt fogalmazta meg az említett Waldman professzor a nekem dedikált Vasari-könyvben. Soraira nagyon jó érzéssel gondolok, s a lehető legnagyobb elismerést jelenti számomra.

»Az én nagyszerű Szabó Tamás barátomnak – korunk Giorgio Vasarijának – hálás köszönettel a nagy megtiszteltetésért, amiért megosztotta velem a kultúra és művészet csodás ünnepét Szeged városában.«

— Tervei?

— Restaurálok, kutatok, cikket-tanulmányt írok és könyvet szerkesztek... Dolgozom kora reggeltől késő éjszakáig. A legújabb cél Szeged egyik helytörténeti hiátusának betöltése: könyv a szegedi Zsótérokrol, a hajdani gazdag patricius családról – benne Zsótér Andor élete, a múzeumnak adományozott értékes gyűjteményei: az érem-, pénz-, tárgyi- és rajzgyűjteményei, köztük Johann Lucas Kracker templomfestő művei. Mindehhez tartozik a gyűjtemények származástörténete, a familiát ábrázoló festett portrék fölkkutatása, restaurálása, a családhoz szorosabban kapcsolódó ismert személyek (mint pl. Joó Ferenc festő, Dankó Pista nótaköltő) szerepének pontosítása és földolgozása, a kötet szerkesztésének összefogása. Időigényes, egy művészeti-történeti tanulmány közléséhez nagy horderejű és csoportos munkavégzést igénylő feladat.

És egyre sorakoznak otthon a félrerakott jegyzeteim, céduláim, följegyzéseim, egyszer mind megannyi megírásra váró téma.

— Köszönöm a beszélgetést!

Benák Katalin

EGY VÁSÁRHELYI PORTRÉ MARGÓJÁRA

NEMZETES VARGA PÁL

2014 első felében Szabó Tamás a Móra Múzeum főrestaurátora Hódmezővásárhelyen az Ótemplomi Lelkészi Hivatalban kutatott két hónapon keresztül. Az ott tapasztalt segítőkészségért cserébe felajánlotta, hogy a gyülekezeti terem falán található egyik olajfestményt restaurálja. A Nemzetes Varga Pált ábrázoló portrét választotta.

Nemzetes Varga Pál családjáról keveset, tevékenységéről többet tudunk a Lelkészi Hivatalban található iratok alapján. A restaurált kép felirata szerint nemes, de a restaurátor szerint a felirat nem eredeti, hanem később kerülhetett a képre. Nincs tudomásunk nemesi származásról, annál inkább egy olyan életút

bontakozik ki személyében, amely jobbágyorsból küzdi fel magát Hódmezővásárhely első polgárai közé a reformkor idején, és gazdagsága révén nyeri el a nemzetes megszólítást.

Az első anyakönyv tanúsága¹ szerint 1775. január 25-én Varga István fiaként látta meg a napvilágot. (Mind a képen, mind pedig más helyeken a születési évet rosszul keltezik!) Valószínűleg Debrecenben tanult.² Két évvel fiatalabb Csokonai Vitéz Mihálynál, akivel valószínűleg egy időben járhatott a Debreceni Oskolába. (Restaurált olajportróján hajviselete a korabeli hajdivatot tükrözi, amelyet Csokonai egyik portróján is láthatunk!) Itt említhetjük meg hagyatéki leltára alapján³ 445. darab könyve volt. Házasságát⁴ 1798. január 17-én kötött Olasz Sárával, aki 1777. augusztus 4-én Olasz Mihály lányaként született⁵. 1799. február 2-án egy gyermekük, Varga Sára látta meg a napvilágot⁶, akit az Újtemplomban kereszteltek, és 1816. március 10-én, 17 évesen – valószínűleg himlőben – meghalt⁷. Felesége ötvenegy évesen, 1829. október 22-én halt meg vérfolyásban⁸. Nincs tudomásunk második házasságról, de végrendeletéből⁹ megtudjuk, hogy 1832 októbertől egy gondozója van, Bárkányi Erzsébet. 1845. december 24-én halt meg¹⁰ és 26-án temették el a Káposztás kert területén megnyitott új Káposztás temetőben. Élete végén sokat betegeskedett, halálának oka szárazbetegség, vagyis tüdőbaj. A halotti bejegyzésből és Szeremlei Sámuel¹¹ történeti munkájából úgy tűnik, hogy az Új utcában (a mai Mátyás u. 5. sz.) alatt, az újtemplomi gyülekezet területén lakhatott. 1925. november 10-én Losonczy Endre lelkipásztor elnöklete alatt a presbitérium elrendeli exhumálásukat, és az Arany temetőbe áthelyezésüket¹². E jegyzőkönyv alapján sírja beazonosítható: „... a Jóltevők sírboltjának a temető kapujával ellenkező oldalán levő első fülkéjében...” a főbejáratától nem messze, bár a sírköve nem található.

Szeremlei Sámuel munkájából¹³ az első adat róla 1811. január 27-ről származik: „Kovács Márton társával együtt katolikus ünnepen dolgoztattak, és ezért ünneptörés miatt a vármegye büntesse meg.” Valószínűleg ő és társa is módos gazda és a vásárhelyi földesurak bérlői¹⁴ (székarendás = mészárszékbérlő) lehettek. 1819 nyaratól már bizonyosan meghatározó szerepet tölt be a református gyülekezetben. Először, mint presbiter, majd számvevő, azaz pénztáros, végül pedig a gyülekezet kurátora, azaz főgondnoka,¹⁵ aki a lelkipásztor mellett a gyülekezet képviselője. Pénztárosként foglalkozott a gyülekezet pénzügyeivel. Helyileg ez akkor már kettőt, az Ó- és Újtemplomot jelenti közös pénztárral. Emellett azonban az iskolák vagyont, és abban az időben már számos működő református egyházi alapítvány pénzügyeit is könyvelte. A Hódmezővásárhelyi Református Egyházközségnek egyik legnagyobb donátora. Néhai Nemzetes Varga Pál Úrnak Egyházunk részére több ízben tett önkéntes adományának kiírása a következő:¹⁶ „A helybeli iskola javára adott 150 forintot, 1835-ben ugyancsak az iskolai alapítványra 200 forintot. 1820-ban a nagy iskola építésére 500 forintot, 1838-ban az újtemplombeli orgonára 500 forintot, az úrasztalára egy aranyozott ezüst pohárért 220 forintot, 1842-ben egy

ezüst keresztelőkannát a maga költségén, az egyházi alapítványra egy aranyozott ezüst pohárért 220 forintot. Nagytiszteletű Polyár Mihály idejében kifizettetett a maga költségén egy prédikátori tanuló bázát, az újtársi iskola építésére adott 50 forintot, az újtársi fiúiskola részére szintén 50 forintot. Adott továbbá a tanítói fizetés alapítványra, az újtoronybeli nagy harangra 250 forintot. A helybeli iskolai alapítvány-nak ingyen számadója volt, mely kezelése alatt csekély formából 25000 új forintokra felszaporodott.”

„Az 1840-es évek leggazdagabb „képviselőjének” számított Varga Pál, aki több mint 50.000,- forint nagyságú vagyonnal rendelkezett, több jobbágytelek birtokosa volt.”¹⁷ Könyvtára mellett az első festmények tulajdonosa a városban. Lakásában két fürdőszoba és négy lakószoba volt fényezett bútorokkal és ezüst evőkészletekkel.¹⁸ A portrén látható ruháját is feljegyezték a hagyatéki lajstromba: „... Teveször átilla dolmány, fekete posztó átilla dolmány tíz ezüst gombbal, hat ezüst pikkellyel...”

A legnagyobb adománya azonban egy alapítvány, amelyet 1844-ben, halálát megelőzően végrendeletével hagyott az egyháza. Erről Szeremlei Sámuel könyvében ekképpen olvashatunk: „... mikor arcképét az egyháznak adta és 1000 pengő forint alapítványt tett olyan célból, hogy annak kamatai 100 évig csatoltassanak a tőkéhez, azután pedig az alapítvány jövedelme fordítsák a párbér megszüntetésére. A gyűlés azonban köszönettel fogadja az arcképet és az alapítványt is, melyet azóta is folyvást rendeltetéséhez híven kamatoztat, annyival inkább, mert tetemesebb önkéntes adományokhoz még eddig alig volt szerencséje s a párbérjövedelem mindinkább elégtelennek mutatkozott kiadásainak fedezésére.”

Hogy pontosan értsük, mekkora adományról van szó, ismerünk kell a párbér kifejezést. A református egyház a hívek adományából tartja fenn magát. Ez az adomány abban az időben a tagok számára kivetett adót jelentett, amit házaspáronként (családokként) kellett megfizetni, ezért hívják párbérnek. Ma ennek megfelelője a református egyházban az egyházfenntartói járulék, amelyet minden 18 évet betöltött gyülekezeti tag fizethet. Kiderül azonban, hogy abban az időben nem minden vásárhelyi református volt „jókedvű” adakozó, ezért külön forrásokra is szüksége volt az egyháznak a két templom, több parókia és kántortanítói lakás, valamint iskolaépületek fenntartására, és az alkalmazottak bérének kifizetésére. Ennek az egyre növekvő intézményhálónak a fenntartását szolgálta volna ez az alapítvány, ami kiváltotta volna a párbér kifizetés kötelezettsége alól a híveket. Mai fogalmaink szerint bizonyosan akkora tőkének kellene összegyűlni, ami ma évente legalább 400 millió forintot kamatozna. Ennek az induló, Nemzetes Varga Pál által befizetett alaptőkéje is szép összeg lehetett a maga korában, ami körülbelül egy akkori vármegyei főispán (megyei közgyűlési elnök) éves jövedelme lehetett. A Lelkészi Hivatalban nyilvántartott könyvek egyike az Egyházi Alapítványok¹⁹ címet viseli, ami a Varga Pál: „Párbér alapítvány”-ról a következőket írja: „Keltetkezési ideje: 1846. év. Rendeltetése: az 1846. évben hagyományozott 1000 forint tőke 100 évig, az 1946. december 31-ig tartó kamatos növekedése után évi kamataival az egyház híveinek párbér adóját fedezi. Kikötések: az alapítványi vagyon évi tiszta hozadéka folyótóltagosan a tőke növelésére fordítatik 1946. december 31-ig, ekkor a felszaporodott tőkéből 100 forintot a hódmezővásárhelyi legifjabb lelkésznek fizettetik, aki azért a végrendeletben megnevezett textusról tanítást tart, azután az alapítványi tőke fenntartatik s évi tiszta hozadéka a hódmező-vásárhelyi református egyház közszükségeinek a fedezésére fog fordítani.”

Halálát követően végrendelete felől gondoskodtak. Minden vásárhelyi vallási közösségnek adományozott. A református egyház a pénzösszeget a végrendeletnek megfelelően kezelte az 1929-33-as nagy világválságig. Szeremlei Sámuel könyvében beszámol arról,²⁰ hogy a tőkét – a többi alapítványi tőkével együtt – mentve 1936-ban bűzába fektették, ám ekkora már 125-szörös volt a pénz romlása. A Lelkészi Hivatalban nem lelhető fel semmi dokumentum arra nézve, hogy halálának 100. évfordulóján hogyan emlékeztek meg róla.

Gondolatainkat mégsem teljesen adományai, vagyona határozzák meg, hanem sokkal inkább a mögötte lakozó lélek, amiről szépen tanúskodik az egyházi szolgálatról lemondó, 1837-ben saját kezével írt levele mai átírással:²¹

Nagytiszteletű Konzisztórium!

Az én szolgálatom, személyem a szent ekléziának (egyházközség a szerk.) már nem szereznem jót, sőt naponként hátra maradást és kárt okozna veszedelmére lenne még utóbb s végveszedelmet szerezne vagy nekem, vagy ekléziánknak, aki ekléziánk oly buzgón szerettem, hogy érette vagyonom, fáradságom és minden tehetségem örömmel feláldozni kész voltam, ha tovább folytatnám ezen jó szívből, szándékból tett cselekedeteimet, mondom, nem szereznem jót. Szívemen hordozom hanyatló koromat a midőn kifáradt valóm úgy, mint estve a munkásnak, ha dolga meg van téve édes az pihenés. Méltán fáj. De úgy van: Én már öreg vagyok akadály az oly fiatal tüzes fiatalember előtt, aki az én eddig tett ingyen fáradságaimat semmire sem becsüli. Az pedig, aki szolgálatait által, akár mi okból is az ekléziának már tovább nem használhat, álljon félre, és engedje helyét annak, ki több haszonnal tudja és akarja azt betölteni. Az eklézia így öreg és aggot haszon vehetetlen ember miatt kárt ne szenvedjen. Csak én magam és az élő Isten tudja meg, akik engem ismernek és ismertek eddig, hogy ekléziánk javát, boldogságát, hogy kívántam én előmozdítani. Jobban, mint tulajdon magamét és most is ugyanazon szeretetből állok félre hivatalomból, melyet 22 esztendő lefolyása alatt gyarló emberi tehetségemhez képest, nem mondom, hogy nincsen hiba és fogyatkozás nélkül több esztendőbe, mint ingyen számadó vittem, hanem ha történt valami hiba és fogyatkozás számadásomban, ámbár szándékaikkal nem történt, melyekről engedelmet úgy kérek, hogyha fogyatkozás van azt még most életemben adják tudtomra, hogy eleget tehessek és annak utána amilyen apsolutionalist (elbocsátást a szerk.) még érdemlek kiadatni kérek, aki én vagyok Hódmezővásárhely, 1837. április 21.

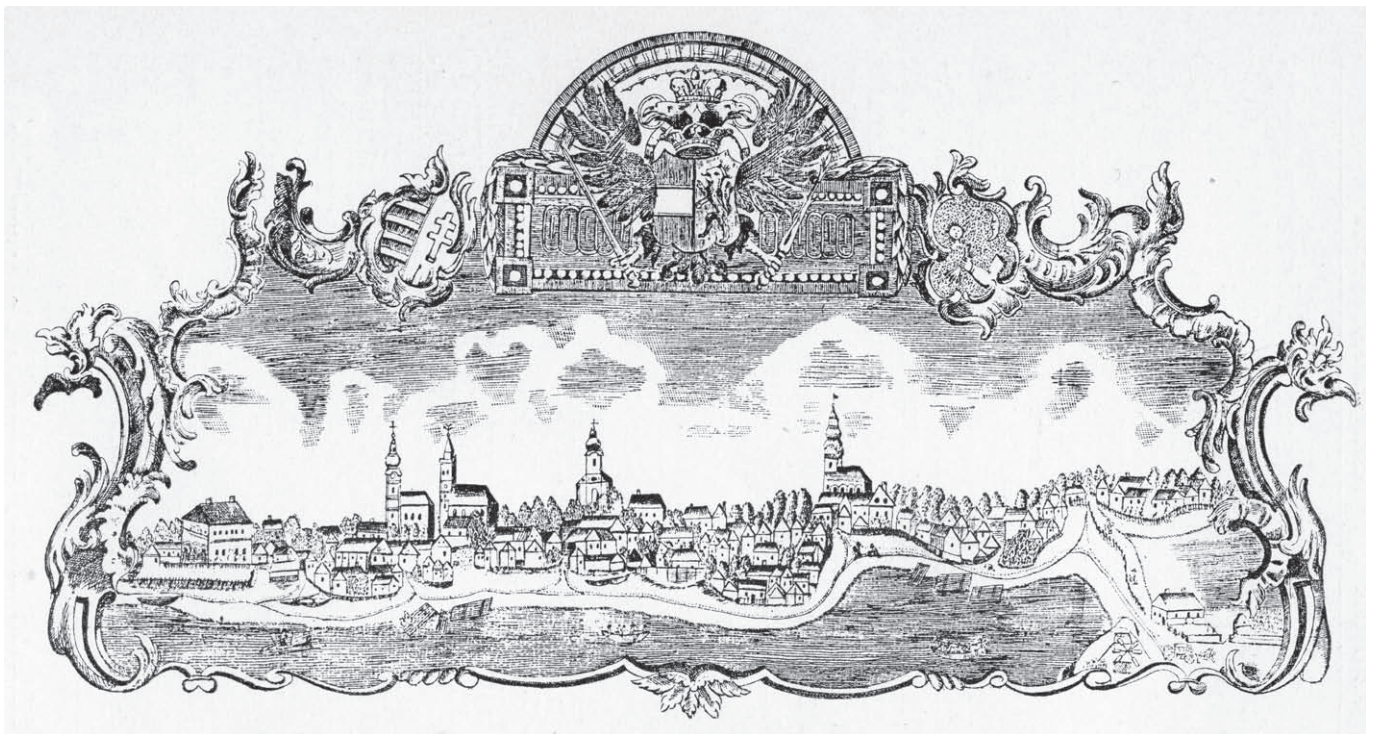
A Nagytiszteletű Konzisztóriumnak alázatos szolgálója Varga Pál Úr

Életét sírja felett elhangzott ige értelmezi legszebben, amit maga választott a 2Sám 18,18-ból²²: „Absolon még életében vett, és felállított magának egy emlékoszlopot a Király-völgyben, mert ezt mondta: Nincs fiam, aki fenntartaná nevem emlékéit. Ezért a maga nevével nevezte el az oszlopot. Absolon emlékoszlopának nevezik azt még ma is.”

Bán Csaba ótemplomi lelképásztor

Források:

1. Vegyes anyakönyv (keresztelési) I. kötet 336. old.
2. Hódmezővásárhely története I. kötet 643. old.
3. Szeremlei Sámuel: Hódmezővásárhely története Yess – Press 2001. Tótkomlós. IV. kötet 14. old.
4. Vegyes anyakönyv (házassági) II. kötet 235. old.
5. Vegyes anyakönyv (keresztelési) I. kötet 386. old.
6. Keresztelési anyakönyv III. kötet 102. old.
7. Halotti anyakönyv III. kötet 435. old.
8. Halotti anyakönyv IV. kötet 23. old.
9. Jegyzőkönyv IV/B. kötet 272-277. old. 841. határozat és egyházközségi levéltár
10. Halotti anyakönyv IV. kötet 454. old.
11. Szeremlei Sámuel: Hód-Mező-Vásárhely története 1911 Yes-Press 2001. BT. – Tótkomlós IV. kötet 81. old.
12. Jegyzőkönyv XXIII. kötet 322. old.
13. Szeremlei Sámuel: A Hódmezővásárhelyi Református Egyház története Roth Antal 1927. Hódmezővásárhely 275. old.
14. i.m. Sz.S. V. kötet 1172-73 old.
15. Hódmezővásárhely története I. kötet 1984. Hódmezővásárhely 643. old. illetve Szeremlei S. IV. kötet 14. old. parasztkurátornak nevezi. Ez az elnevezés származására és tisztségére utal, amit együttesen összevonva a református egyház nem használ.
16. Néhai Nemzetes Varga Pál Úrnak Egyházunk részére több ízben tett önkéntes adományának kiírása. Egyházközségi Levéltár
17. Hódmezővásárhely története I. kötet 1984. Hódmezővásárhely 558. old.
18. Varga Pál hagyatéki leltár
19. Egyházi Alapítványok Egyházközségi Könyvtár kézzel írott!
20. i.m.: 246. old.
21. Egyházközségi Levéltár: A Hód-Mező-Vásárhelyi Református Szent Eklézia Nagytiszteletű Konzisztóriumához alázatos jelentése az belől frottak V:11.
22. Ökumenikus bibliafordítás szerint

VÁSÁRHELY LÁTKÉPE 1804-BŐL — SZEREMLEI SÁMUEL KÖZLÉSE NYOMÁN

RÉG ELHALT HARANGSZÓ

„Nem a való hát: annak égi mássa...”

1566 júliusában Csomorkány mezőváros jobbágyai nem tudták befejezni a betakarítást. Egyik nap a síró, félrevert harang gyilkoló, pusztító török-tatár martalócok rohamát jajongta, akik a gabonát, de házaikat is fölégették. Ebben az évben hatalmas török sereg, maga a szultán indult a maradék Magyarország – a Dunántúl s benne Szigetvár, az önfeláldozó Zrínyi Miklós ellen. A dél-keleti részen, Biharban, Békésben, Csongrádban pedig Pertev pasa támadott, aki július 21-én ostrom alá vette Gyula várát. Az ő segédcsapatai száguldották be a Hód-tóig a vidéket, csaptak le Csomorkányra is.

(Hogy mennyire élő maradt a honvédő harcok emléke, mutatja, hogy az események után két és félszáz évvel hősköltemény születt Gyula ostromáról. Vörös Mihály vásárhelyi asztalosmester, népköltő [1758–1830] alkotása: *A bajnokok Vég-Gyula várában* napjainkig ható népszerűsége jutott, számtalan kiadásban vásári ponyvaként árusították, maga Arany János is ismerte.)

A Hód-tó vízrendszeréhez tartozó hajdani ősfolyó, a Czirják-ér és mellékágai mentén, az élő és pangó vizek között kiemelkedő hátakon, egy akkor fontos országút mellett, már a 10. század elején megtelepedtek a magyarok. Ajtony nagyúr földje volt ez, aki bizánci befolyás alá akarta vonni a magyarságot. Utána a vidék az őt legyőző Csanád vezér nemzetségének birtokába került. A legvalószínűbb föltevés szerint Csomorkány nevét is e nemzetség egyik tagjától, Csomor úrtól kapta. A kialakuló királyi vármegye és az egyházi szervezet, de a falu kis közössége is hamar megkívánta egy szentelt hely, egy Isten háza építését.

A körülbelül négyszer négy kilométer kiterjedésű, egy-kétszáz lakosú falucskától északnyugati irányban, a legmagasabb halom tetején – a régészet föltevése szerint – már a II. század elején állhatott templom. Az viszont már nem föltevés (a téglák radiokarbon vizsgálata igazolta), hogy a dombon az Árpád-kor második felében bizonyosan állt templom, amit 1250 körül, a tatárjárás után föl is újítottak. Az egy évszázaddal később, 1350 körül keletkezett templomot az 1400-as évek elején, Zsigmond uralkodásának vége felé, tűzvész után átalakították, 1430 táján lebontották.

Ezt követően az 1470 körüli években, Mátyás király korában építették – zömében az előző épületek anyagából – azt a szentegyházat, melynek a pusztaság csendjében ma is álló, megindítóan magános romok az emlékei.

Az egyhajós, egyszentélyes, félköríves apszisú, külső támpilléres templom már szinte monumentális egy mezővároshoz képest. Külső mérete dr. Bodnár Béla szerint 28x9 méter. Pontosan keletnyugati tájolású, így a napkelte és a napnyugta egyaránt glóriájába fohaghatta a szentegyházat.

A kései román, kora gótikus épülethez a 16. század elején szobányi sekrestyét, tornyot is építettek. Ekkorra a mezőváros növekedése elérte a templom korábbi sáncárkát.

Hosszú, viszonylag békés időszak után, Mohácsot túlélve, az 1566-os támadás már szinte kijelölte Csomorkány további sorsát. Miután a maradék lakosság már a töröknek is adózott – a tizenöt éves háború [1591–1606] idején a mezővárost földig rombolták. A 17. században már pusztaság helyként írnak róla.

Neve ismét csak 1870-ben kerül elő újra; ekkor Rómer Flóris mutatja be megóvándó műemlékként az Archeológiai Értesítőben. Itthon először 1892-ben és 1895-ben próbálkozott ásatásokkal Varga Antal gimnáziumi tanár és Szeremlei Sámuel. Az ötletszerűen feltárt leleteket a gimnázium régiségtárában helyezték el. Ekkor még a templom épületéből helyenként öt méter magas falmaradványok álltak. Dr. Bodnár Béla földrajztudós az 1930-as évek közepén folytatott kutatásai során ottani idős emberek elmondták, hogy a 19. század elején még körül, magasán álltak a falak, de később anyagát építkezésekhez elhordták. (Nyilván sajátjuknak érezték, őseik ajándékának!)

Csomorkány

Egy kő, mit valaki egykor eldobott,
a porladó időben madársikoly,
valahányszor eljövök, akármikor,
izgatott a lomb, s a vén fal nem mozog.

Látom ragyogni a régi templomot,
fönről a harang messze határig szól,
tűz lobog, török dül és tatár tipor,
a földben mélyen hét halott fölzokog.

Szunnyad a rom. Körben vérzik az este,
mintha régi vászonra lenne festve.
Kövek alól előkúszó hangulat

áll lesben e halmok közt és fojtogat.
Tisztán századokon át: a kőfal áll.
Sose nyeljen el a mocsár és a sár!

Az északi oldalon tíz méter hosszú, a délnyugati sarokpíler mellett kelet felé 4,2 méter hosszú és 5,2 méter magas falmaradvány állt, benne kis gótikus ablak. Bodnár már akkor sürgette – , ahogy a vásárhelyi nép nevezte, a „rossztemplom” műemlékké nyilvánítását, állagának biztosítását, hiszen, mint írta, „a rom magánterületen [!] fekszik, építőanyagát évről-évre hordják.” A város végül 1904-ben vásárolta meg a területet, parkosították, drótkerítéssel bekerítették, ami természetesen csak jelképes védelem volt. Az 1920-as években szakszerűtlen kőművesmunkával próbálták a további pusztulást késleltetni, de a toldozgatás-foltozgatás talán többet ártott, mint használt.

A lelkekbe költözött falu Németh László által új életre kelt; legismertebb regényének, az *Égető Eszter*-nek fő színhelyévé tette. Itt megismert túlművelt, külön barátairól pedig megalkotta a csomorkányizmus fogalmát. A legendák egébe emelkedett Csomorkány Vásárhely „égi mássa” lett.

Csomorkány napjainkban végre méltó, átfogó, igazán szakavatott föltárást kapott Béres Mária régészszakos csapatától. Valósággal életre keltették a városkát.

A talpalatnyi halom megszentelt hely. Egymásra épülő szentegyházak, számtalan nemzedék élete, halála tette azzá, a magyar történelem vonult végig rajta.

Források:

Béres Mária: Csomorkány-pusztatemplom 1991. évi régészeti- műemléki kutatásának eredményei. Szeged, 1992.

(Múzeumi kutatások Csongrád megyében 1991.)

Bodnár Béla: Hódmezővásárhelynek és környékének földrajzi nevei. Szeged, 1983.

Dömötör János: Hódmezővásárhely építészeti emlékei. Szeged, 2002. (Különnyomat a Csongrád megye építészeti emlékei című kötetből.)

A SZALMASZÁL

A két testvér együtt legeltette apjuk juhait. Az idősebb gyakran korholta öccsét, hogy nem elég életrevaló. A birkák között nőtt föl és vált férfivá, de még mindig nincs egy rendes juhkampója, mellyel a jószág lábát elkapja, gerincre fordítja, majd maga elé ültetve nyírni, herélni, körmölni, tisztogatni vagy gyógyítani tudná őket. A fiú tiltakozott a vád ellen.

— Évek óta kénytelenek vagyunk itt legeltetni, a kősvatagban, mert nekünk ez a terület jutott. Ha egy szál fű kinő, egyszerre tucatnyi birka esik neki, így nem marad más, mint a lerágott bozót, amely — ha egy friss hajtást hoz — azonnal csonkig rágiák. Jobb legelőn járók az én koromban már családot alapítottak és asszonnal hálnak, én meg itt vágyakozom. Hol tudjak magamnak akár egy megfelelő cserjét találni, hogy rajta visszahajló ágat neveljek?

— Azt várod, hogy apánk idejőjön és megtanítsan?

— Ő már öregember. Kétnapi járóföldre egész nap ül a sátor előtt és dirigálja az asszonyokat. Amióta engem kicsapott erre a terméketlen mezőre, még egyszer sem jött ki megnézni, hogyan élünk sáskákon és birkatejen.

Ahogy vitakoztak, lassan alkonyodott. A sziklás, mogorva hegyek felől csipős szél támadt, és a juhászok fázósan fonták maguk köré a szőrét hullató birkabőröket. A fiatal ismét megszólalt:

— Már az ősz is oda. Nem tudom, hogy mire várunk? A jobb mezők pásztorai régen a téli szállásra hajtották nyájaikat és behúzódtak a barlangistállóba. Ott legalább együtt melegednek, és a nyáron odahordott széna, szalma kitart nekik tavaszig. Mi mikor indulunk?

A bátyja nem felelt, csak az eget nézte. Az éj úgy lepte be őket, ahogy a fölhúzott sátor ponyvája borul az alvó családra. Odafönt a megszámlálhatatlan, apró csillag csak önmagának világított, de fényük nem ért el a földre. Már éppen elpihenőben voltak, amikor a jókora határkő mögül föltűnt egy soksugarú csillag, amely hosszú farkát húzva, egyre följebb kúszott. A fivérek ámulva nézték. Ilyet még nem láttak.

— Talán háború lesz, vagy dögvész? — szólalt meg a tapasztaltabb testvér. — Valami csakugyan nincs rendben ezen a világon.

— Nézd csak, megállt a hegynél, ott, ahol az istállók vannak.

— Amott elkésett pásztorok indultak felé. Az is lehet, hogy arra valami különös dolog lehet, talán elrejtett tömjént vagy mirhát jelez e tünemény.

A két testvér a kíváncsiságtól és némi félelemtől hajtva, ösztönösen elindult a jelenség felé. Ekkor mintha hangot hallottak volna:

— Vigyetek magatokkal bárányt ajándékba, mert e szent órán királyok született!

Az idősebb elkapott egy pár napos barikát. A nyaka köré kanyarította, az öccse pedig visszatartotta az anyját, amely támadóan szaladt siránkozó gyermeke után.

A két testvér sietőre fogta a dolgot, hogy reggelig még visszatérjenek a nyájhoz, mielőtt szétszéled.

— Vajon milyen királyunk születhetett nekünk? — nyögte ki az idősebb.

— Pásztorkirály. Valószínű gyönyörű gamós bottal a kezében, színes fonalból szőtt ruháskában nyugszik királynője keblén.

Amikor az istállóhoz értek, az ajtó előtt már sorban álltak a juhászok, és egy ősz szakállú, kopasz öreg csak kettesével engedte be őket. Ahogy beszélgettek, kiderült, hogy azért van itt ennyi ember, mert a felszólítást az egész sivatagban, mindenfelé hallották, és az égi jel idevezette őket.

Éjfél elmúlhatott, mire a testvéreket beengedték. Kicsi kis barlang volt, királyhoz igazán méltatlan. A falnál állatok szuszogtak, rácsáltak vagy kérődztek. Néha egy számbölgés vagy nyerítés keveredett a bégetéssel. Az bizonyos, hogy kellemes meleg pára ült a levegőben. A királyfit keresték, de parádés kis fekvőhelyét nem látták. A fiatal legény meg is kérdezte egy kifelé igyekvő társától:

— Hol van a csecsemő?

— Ott a jászol végiben. Nem hallod, hogyan gőgicsél?

— Milyen király ez, amelyik a barmok között él?

— Senki sem ismeri a szülőket. Szegényeknek látszanak.

— Akkor ő sem segít a mi gondjainkon.

Az idegen tovább ment, a testvérek pedig a jászolhoz léptek.

Csalódás volt, ahogy ott feküdt rongyokban, szürös széna között egy kis gyermek. Egyik csupasz karját az édesanyja fogta és melengette. A másik kezében játszadozva szalmaszálat tartott, és amikor a fiatal pásztor odahajolt, felé nyújtotta.

Óvatosan közelített a szalma másik vége felé. Szerette volna kivenni a kised kezéből, nehogy kiszúrja vele a szemét. A fiúcska ránézett. Parányi pillái között még ott csillogott a születés lucska, amely, akár az üveglencse, óriásivá nagyította szembogarát. Pillanatra nem ismert világ teremtményei jelentek meg a pásztor előtt. Integettek felé és széles, egyenes utat mutattak neki. Hatalmas kertbe vezetett, majd elveszett az áradó fényességben, amely mintha egy főszegecs Úr körvonalát rajzolta volna ki, Aki távozott a színözönben.

Amikor a juhász megfogta a szalma másik végét, valami eddig soha nem tapasztalt, átható erő áradt belőle. Úgy érezte, hogy a gyermek a sivatag e törékeny kis növénydarabkáján keresztül megváltoztatja életét. Talán neki is lesz szép pásztorbotja és szerető családja.

*„Fel, nagy örömmre! Őka született,
aki után a Föld epedett.*

Mária karján égi a lény:

isteni Kiseded Pásztnak ölen.

Egyszerű pásztor, jöjj közelebb,

nézd a te édes Istenedet!

Nem ragyogó fény közt nyugoszik,

báronyos ágya nincs Neki itt.

Csak ez a szalma, koldusi hely,

Bá meleget a marha lehel.

Egyszerű pásztor, térdeden állj,

mert ez az égi s földi Király!”

(Gárdonyi Géza)

A juhász akkor még nem tudhatta, kétezer év múlva emberek milliárdjai: földi királyok és nincstelen senkik hosszú, összevissza tekergő útjaikon, bukdácsolva indulnak el, hogy végső segítségül megkeressék ezt a szalmaszálat, és belé fogózzanak.

SOMOGYI EMŐKE: MEGSZÜLETETT A „MEGVÁLTO”

NÉPRAJZI GYŰJTEMÉNY AZ UNITÁRIUS PARÓKIA UDVARÁN

Gyermekkorom felejthetetlen nyarait anyai nagyszüleim sóshalmi tanyáján, a Vásárhely-Kutasi pusztán töltöttem.

„Városi” gyerekként a tanyasi életmód varázslatos élményt jelentett minden alkalommal. Nagypám, idős M. Horváth Márton saját maga építette családjának a vert falú tanyát, a gazdasági udvart körülvevő istállókat, és maga ültette a tanya körül a szőlőtökeket, az ízletes termésű gyümölcsfákat a múlt század 20-as éveiben. Nevében az „M” a Markovics előnévre utal, mely a család délvidéki származását sejteti. Sajnos őt már nem ismerhettem meg, mert a születésem előtti évben, 63 éves korában meghalt. Tanyasi mamám szerint nagyon dolgoz, jó ember volt. A kulák-listára kerülés szegényét azonban nem tudta elviselni, és a két világháború viszontagságain meggyengült szíve meghasadt...

A mai napig megőriztem a tanyasi nyarak szép emlékét: a petróleumlámpás esti olvasások hangulatát, a vacsorára frissen fejt tej illatát, a kemencében sült kenyér és pite ízét, tanyasi mamám által a konyha és terasz földes padozatára locsolt gyönyörű nyolcas minták látványát, az ebéd utáni delelések hűvös csendjét a tisztaszobában, ahol csak a nagy falóra jelezte az idő múlását halk tik-takolással...

Nem feledem az állatok legeltetése közbeni nagy sétákat sem a pusztán, mezítláb a meleg porban és a szűrös tarlón unokatestvéreimmel, a három szöke Horváth fiúval. Forró nyári napokon, a horizont szélén még remegő délibábok is láttunk...

Emlékszem a Sóshalmi Olvasóköri (a KÖR-ben) összegyűlt tanyasi emberek jóízű beszélgetéseire, biliárdozás közbeni vidám évődéseire. Az olvasóköri elnöke, egyik meghatározó szervezője, életben tartója volt nagybátyám, édesanyám testvérbátyja, ahogy gazdátársai hívták: a pipás M. Horváth Márton, aki a Márton-napi disznóvágások éneklős esti vigasságain társaival együtt gyönyörűen citerázott...

A gyermekkor elmúlt...

Még egyetemista diákként, húszegynéhány éves koromban érdeklődésem a gyökereim felkutatása irányába fordult. Gondolom, ez a szakasz a legtöbb fiatalember életében elkövetkezik, amikor helyét keresi a világban, és a jelen megértéséhez a múltba tekint, miközben a jövő építéséhez muníciót keres.

Gyűjtőszünetedemhez az első lökést tanyasi mamám ajándéka adta...

Nászajándékba kaptuk azt a komatalat, amit még ő is az édesanyjától kapott, és még egy rézmozsarot, valamint egy pár réz gyertyatartót is mellé. Ezek a mai napig is velünk vannak, otthonunk megbecsült használati tárgyai. Már akkor is úgy éreztem, hogy ezeknek a tárgyaknak lelkük van, üzenetet, és valami folytonosságot közvetítenek a múltból. Készítést éreztem arra, hogy olyan további tárgyi emlékeket keressék a sóshalmi tanyavilágban, melyek hozzátartoztak nagyanyáink, nagyapáink mindennapi életéhez. Például a kenderfeldolgozás eszközeit: tilolókat, gerebeneket, rokkákat, motollákat. Azután a tanyák melléképületeiben, vásárhelyi gazdaházak padlásán, a görék mélyén még kallódó régi népleleti használati tárgyakat: favillát, marokszedőt, vajköpülőt, fa sórtartót, tálás fogast, saroktéskát, fatekenőt, kemencekocsit, sütőlapátot, kézi vetőgépet, cserépedényeket, köztük lekváros szilkét, arató kancsót, butellát, csíkmákszűrőt összegyűjtve és azok használatáról olvasva, lassan kirajzolódott előttem az elmúlt 50—100 év dolgos, egyszerű alföldi parasztembereinek az élete is. Gyűjtőíveken rögzítettem, melyik tárgyat honnan, mikor és kitől kaptam, és azok használatáról mit mondott a tulajdonosa. A gyűjtőívek mintapéldányát keresztapámtól, Lázár Ferenctől kaptam, aki a székkutasi iskola történelmettanáraként diákjaival szintén gyűjtötte a népi használati eszközöket. Sokat tanultam tőle is. A népi mesterségek, háztartások összegyűjtött eszközei között az egyik legértékesebb, egy működő szövőszék volt, melyen feleségem Erdélyből áttelepült „nagyanyója” még szőtt.

Amikor id. Haáz Sándor (1912–2007) neves erdélyi néprajzkutató rokonunk 1981-ben szemrevételezte a bővülő Völgy utcai gyűjteményem, a következő sorokkal ajánlotta a Kriterion Könyvkiadónál megjelent *Udvarhelyi varrottások* című néprajzi kiadványát:

„Berényi Károly doktor kedves és lelkes néprajzi gyűjtő szakorvosnak sok szeretettel jegyzem ide azt, hogy a szív és a lélek mellé tett igyekezet maradjon meg, s akkor hasznos valósággá válik népünk és művészetünk javára akár e gyűjtemény is! Szeretettel: H. Sanyi bácsi.”

Ezek a kedves sorok nagyon inspiráltak, mert írójuk hitelessége számomra megkérdőjelezhetetlen. A felvidéki származású, de Erdélyben letelepült Haáz családban nemcsak ő szentelte életét a székely magyar néplelet kuta-

tásának, hanem rajztanár édesapja, Haáz Rezső is, aki népművészeti gyűjteményével megteremtette Székelyudvarhely mai, városi múzeumának alapjait... és nem utolsósorban fia, ifj. Haáz Sándor a Homoród-menti magyar népdalok gyűjtésével és egész zenetanári életművével szintén a magyar népművészet megmentésén, zenei örökségünk továbbadásán munkálkodott. Nem véletlen, hogy a család háromgenerációs értékmentő tevékenysége már 2003-ban bekerült a magyar örökségek aranykönyvébe...

A bővülő kis néprajzi gyűjteményem azonban a Hódmezővásárhelyi Unitárius Parókia melléképületében kialakított „múzeumi helyet” az évek alatt lassan kinőtte.

Közben el is költöztünk az egyházi bérlakásból, és a gyűjteményt nem volt hová vinnem...

Így azután 1995-ben a Tornyai János Múzeumnak ajánlottam fel ritkább darabjait. A Múzeum munkatársa válogathatott a népi használati eszközök között, és ki is választott vagy egy tucatot. Annak a vásárhelyi naív művésznek az egyik, Petőfi Sándort ábrázoló faszobrárt is átadtam Nagy Vera muzeológusnak, akinek életéről, munkásságáról éppen ő írt hiánypótló tanulmányt¹. A naív fáfaragó művész: Markovics Horváth Antal (1851–1933) ácsmester – szintén rokonunk, akinek számos további szobrárt is őrizi a Tornyai Múzeum.

A többi tárgy pedig az Árpád-utcai Népművészeti Tájházban kapott helyet. A tájház akkor működtetett keramikust, Török Ferenc fogadta be a gyűjteményt. Abban a reményben váltam meg kedves gyűjteményem darabjaitól, hogy egy gyerekeknek szervezett néprajzi szakkör keretein belül hasznosulnak ezek a múltidéző használati tárgyak...

Azután évek teltek el. Az egzisztenciateremtés, a bővülő család, a teljes elfoglaltságot követelő szép hivatás, valamint a rendszerváltás közéleti viharai feledtették a fiatalkori gyűjtőszünetedélyt.

De a napokban örömteli felfedezést tettem a szépen felújított tájház helyiségeiben sétálva. Gyűjteményem számos darabjával találkozhattam méltó környezetben!

A tájház mai házigazdája, Sonkoly Ágnes rendezvényszervező megnyugtatóan, hogy nem volt hiábavaló múltunk tárgyi emlékeinek megőrzése, hisz az érdeklődők rendszeresen találkozhatnak ezekkel a tárgyakkal a tájház nyitott, hagyományörző, városi rendezvényein. A diákok pedig szervezett formában próbálhatják ki a népi mesterségek kiállított eszközeit, miközben alapvető helytörténeti ismeretekre tesznek szert.

Ezek a tárgyak így válnak „hasznos valósággá”, így éltetik tovább a velünk élő hagyományt.

1. Juss. Vásárhelyi társadalomismereti és kulturális szemle, 1988. június, 12–15. old.

Haikuk

Felhőkkel vagyok
égen táncolok, míg te
nézed a földet.

Szűk a tér, présel.
A présgép keze te vagy
szabadulok el.

Szeretlek téged
Érted ragyog a szemem.
Kalácsot fonok.

Dobban a lábam
Hangosan reccsen a padló.
Táncolok véled.

Nap fénye te vagy
istenek irigyelnek,
helyedet kérik.

Dalolok, verset
mondok, aztán mesélek
andalítalak.

Akartál velem
játszani s én hagytam.
Kisütött a nap.

Ásítok nagyot
várok új napot, szebbet,
mit te ígértél.

Szeretlek, szeret
ő, te nézel kettőnket.
Hideg a szemed.

Szaladok hozzád
madárfütty kísér engem.
Az erdő dalol.

Leslek kulcslyukon
látcső kezében, nézel
messzi tájakat.

A kályha meleg.
Erdőben jártam fáért
gyökerét téptem.

Fehér az abrosz
rajta étel és ital.
Csodára várok.

A kék küldönc

Ha előnt a zene, előnt egészen,
a zöld hal időt kiveti a partra.
Csak álldogál a küldönc kint az ajtón:
üzeni az úr, hogy látni akarja.

De honnan jön a küldönc, melyik korból?
Csak toporog a lámpással kezében
s én még a füvekre hulló alkonyok
madársikolyaira is emlékszem,

és arra, amint visszanez egy rózsza
mielőtt elindul az égi kékbe.
Nem akartam mást, csak aranybetűket
vésni anyám roskadó sírkövére.

Regöltem havat kifosztott mezőkre,
s esni kezdett a hó, a fehér ünnep,
de csupa vér lett minden ajtófélfá,
s maradtam inkább, minthogy meneküljek.

Hallottam olykor suttogást az erdőn,
Adyt kocsizni fekete csönd úton,
míg hosszan vullatott egy kasztrált lámpa,
hogy küszöbömre felhők könnye hulljon

Minden napomból hiányzott valami,
az egészből a teljesség hiányzott,
csak az őszirózsák áldott kegyelme
testálta rám a nap sütötte zászlót.

Tudtam, mire elhamvad a gyűlölet,
Apolló hangszere megzendül bennem,
s majd éberebb leszek, mint a madarak,
hogy az öröklétet is megszeressem.

Ámbár hiába békülnék magammal,
ki tudja, mire kárhoztat a démon?
Csak az arcod oltalmazzon, míg az új
hold átkísér a bíbor szakadékon.

Szegény Ophéliánk kőálmot alszik,
rideg köveken örökös harangszó.
Ó, mítoszok s ti időtlen legendák,
hát minden elmúlik, mi maradandó?

Csak az a lámpás imbolyog az éjben
és verődik fénye roppan falakra,
s én szívközelből szüntelenül hallom:
Üzeni az úr, hogy látni akarja.

ÁGOSTON EMESE: BALETT-TÁNCOSOK

HARANGHY GÉZA

A LELENC / Trianon okán /

Lehetnék sokkal jobb is...
és lehetnék boldogabb.
Lehetnék fényes csillag,
de most az éj takarja arcomat.

Édes, puha-varázs,
bársonya a szónak!
Szívem, ha lennék,
maradhatnék jónak -

haza mennék! Haza,
de nem tudom, hol van,
hol lelkem fürdetnék
mindenféle jóban!

Ott lennék én! Csak ott!
Hol, megértik szívem.
Hol, minden bánatra
édes gyógyír terem -

otthona a szónak,
otthona a szépnek,
hona az igének,
a szív melegének.

Lehetnék sokkal jobb is...
és lehetnék boldogabb.
Lehetnék fényes csillag!
de még az éj, takarja arcomat.

HARANGHY GÉZA

SZABAD MADÁR

Ki a bihari hegyekben jár,
magasan ér, mint szabad madár,

hol nincs idő, csak tér és végtelen,
a szívet meglengő zúgó szél,

iramló patak a mélyben lent,
s a lélek suhan a széllel fent.

REKVIEM

Bús illatú orgonák. Anyám virágai.
Halk szava elmúlt már, de élnek az álmai -
ha itt lenne, dúdolná a „Lila orgonákat,”
én szeretném elvinni az összes lila ágat!

Borongó búsfelhő, öleld át a fákat,
vigyázd az álmokat, lila orgonákat!

MAYER GYULA

TÉL

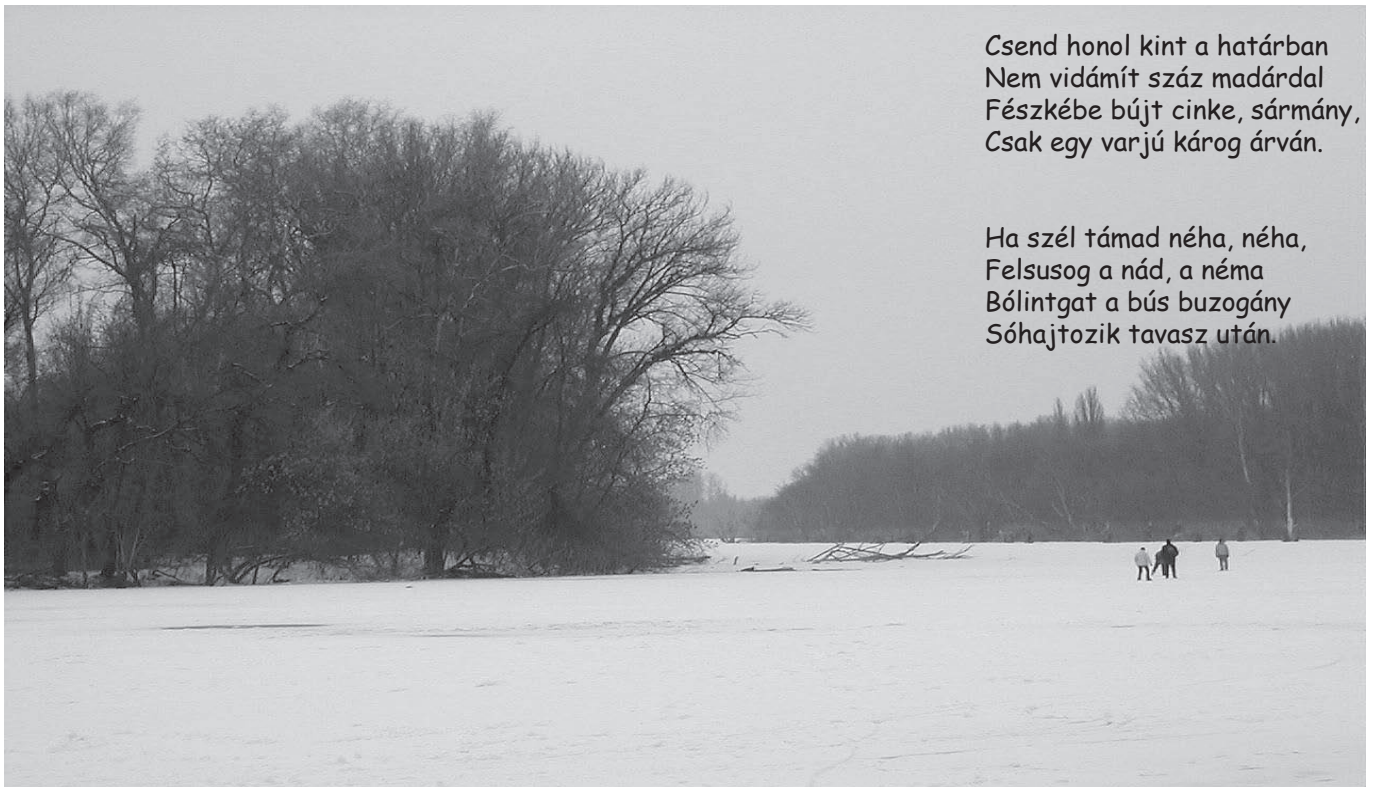
Fehér lepel szállt a tájra,
Ráborult az útra, fákra,
Villanydrótra, háztetőkre,
A végtelen sík mezőkre,
Még a folyók jegére is
Holt-Tiszánk is fehéredik

Kemény jegén őzek járnak
Vidám fiúk korcsolyáznak
Kicsit odébb léket vágta
Halkedvelők ott pecáznak.
Kofaszéken csendben ülnek
Néha el is szenderülnek.

Mint menyasszony áll a hársfa
Fehér hóval felruházva
Meg-megrázza egy-egy ágát
Úgy alussza téli álmát.

Csend honol kint a határban
Nem vidámít száz madárdal
Fészkébe bújt cinke, sármány,
Csak egy varjú károg árván.

Ha szél támad néha, néha,
Felsusog a nád, a néma
Bólintgat a bús buzogány
Sóhajtozik tavasz után.

MAYER PÉTER: A HOLT-TISZA JEGÉN

KATONA JUDIT

KOLDUSOK

A koldusok mind égben laknak,
ottan foszlós kalácsot fálnak
férfiak, nők és kicsi lányok,
rongyos és szurtos szűz virágok:
zsákjuk nincs bal vállukra vetve,
nem énekelnek kéregetve,
alamizsnát sem kapnak többé,
nem rebesgetik, hogy ... mindörökké!
Eltűntek szinte észrevétlen,
urak egy fényes vendégségben,
nincs ki eléjük fillért vethet
s már semmire se emlékeznek.

GÖRBE ANITA: ABLAKOK

TELIHOLD

Udvara fénylik tiszta a hold,
gömnyedve ott ül anyácskám.
Kinőtt sorsomból nyes s betold,
szélvásznat szó ma, ruhát rám.

Perdül a rokka. Hullik a szösz,
fonja csak, tépi a szálát.
Lángol a kert vizén, újra kiköt
s fűöblöt verdes a bánat.

Vitorlát bontott, ringat a csend,
tűnnek a hangok, a léptek.
Perdül a rokka, jár odafenn,
lenn dudolok én, aki élek.

A BABA

Csak ez az átsírt rongycsomó
nyirkos baba maradt belőle:
tejfogait sorba kiverték,
elsorvasztották puha karját,
tündöklő szemeit kimarták,
s mégis néz rám a rácson át
borzadva áll az üszkös éjben,
s örök sötétből hófehéren
nyújtja felém a babát.

I. DANI IMRE

Karácsonykor

Karácsonykor, karácsonyra hívnak
langymeleg nyitott kezek,
várnak egy nagy — nagy fenyő alá,
s én megígérem, hogy ott leszek.

Bölcsőt faragok, kalácsot fonok,
gyertyákat fehér viaszból
állítok mindenki asztalára,
míg a csengő csak szól, egyre szól...

Sziporkázik kint az erdő,
tetején csúsznak a csillagok,
fagymarta szemek kinyílnak,
velük látok, veletek vagyok.

Örvendezzen most mindenki
bátran: ez a karácsony hete,
féltő lángban olvadó lelkek
békére vágó ünnepe.

Hisz az Úr egyetlen Fiát
hozzánk, emberekhez küldte,
a Földön legyen a mennyország,
ne kelljen égbe szállni érte.

A BRAHMS-VERSENY GYŐZTESE

„Az augusztus 27. és szeptember 7. között Pörschachban megrendezett, három fordulós versenyen zongora kategóriában Dani Imre (tanára Kemenes András és Szokolay Balázs), egyetemünk végzős hallgatója 1. helyezést nyert.

Dani Imre a korábbi években kétszer is volt díjazott hallgatótársaival a debreceni Dohnányi Ernő Kamarazene Versenyen, most szólistaként aratott sikert Ausztriában. Az első fordulóban Johann Sebastian Bach d-moll hegedűpartitájának Johannes Brahms által zongorára (és csak balkézre) átírt chaconne-ját és Brahms op. 116-os *Hét fantáziája* közül két tételt, az elődöntőben Alban Berg *Zongoraszonátáját* és Brahms *Változatok és fuga egy Händel-témára* című művét adta elő, előbbivel kivívta a zsűri külön elismerését is. A versenygyőztes zeneakadémista a döntőben Brahms d-moll zongoraversenyének I. tételét játszotta. A verseny I. díja 2500 euróval és egy ifjú művészek pályáját egyengető weboldalon való regisztrációjával járt együtt. Dani Imre köszönetet mondott tanárainak, Kemenes Andrásnak és Szokolay Balásznak, akik időt és energiát nem spórolva, a nyári szünet idején is rendszeresen foglalkoztak vele, így készítették fel a versenyre, illetve a versenyrepertoár kialakításában is segítségére voltak.” Olvashattuk a Zeneakadémia honlapján.

Hódmezővásárhelyen a XXII. Országos Zenei Tábor idején is a Völgy utcai evangélikus templom adott helyet a kurzusok résztvevőinek a bemutatkozásra. Dani Imre, a zeneakadémia végzős növendéke is megtisztelte játékával a hallgatóságot a Brahms-verseny repertoárjával.

Dani Imre 1992. január 16-án született, akinek nagyapja Dani Imre festő, nagyanyja és szülei pedagógusok. Már két évesen megnyilvánult a zene iránti érdeklődése. Szülei kezdeményezésére hét éves korában kezdett el zongorázni.

Kik voltak a meghatározó tanárok a zenei tanulmányai idején?

Számtalan embert fel tudnék sorolni. Csongrádon Kocsis Csabánál kezdtem zongora tanulmányaimat, tőle kerültem át Nagy Jánoshoz Szentésre, akinél orgonát is tanultam. 2006-ban felvettek a kecskeméti Kodály Zoltán Zeneművészeti Szakközépiskolába, ahol Radványi Mária növendéke voltam. Jelenleg a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetemen tanulok, Kemenes András és Szokolay Balázs professzorok osztályában. A szólózongorázás mellett nálam legalább ilyen fontos szerepet tölt be a kamarazenélés, amit Kecskeméten, Agócs Mártánál kezdtem el tanulni, jelenleg pedig Gulyás Márta, Wagner Rita és Csalog Gábor professzorok növendékeként folytatom a Zeneakadémián.

Milyen zene áll Önhöz közelebb?

Úgy általában semmi bajom a könnyűzenével sem, de egyértelműen a klasszikus zene áll hozzám közelebb. Például: ha minél többször hallgatok mai értelemben vett könnyűzenét, annál jobban megunom; minél többször klasszikus zenét, annál jobban élvezem és szeretem.

A klasszikusok közül hozzám most egyértelműen a romantika és a korai 20. század áll legközelebb. Azért mondom, hogy most, mert nálam ez gyakran változik attól függően, hogy éppen milyen műveket tanulok, mibe ásom bele jobban magam. Persze irányzatokon belül is sokfajta stílus létezik, ezért személy szerint is megneveznék néhány szerzőt: Bachot nagyon régóta szeretem, de csak pár éve kezdtem felfogni, hogy mit is alkotott. Haydnt, Mozartot és Beethovent is szívesen hallgatok és játszom, ahogy Lisztet és Chopint is, de ha már romantika, akkor mindenekelőtt Schumann és Brahms. Schumann zenéjét középiskolás éveim alatt ismertem meg, nagyon gyorsan meg is szerettem, ellenben Brahms-szal, akit sokáig unalmasnak találtam, igazából fogalmam sincs, miért. Aztán őt is megkedveltem, mi sem bizonyítja jobban, hogy kétszer is részt vettem a Brahms-versenyen Ausztriában, és nem múlik el év, hogy ne tanulnék valamilyen Brahms zongora-vagy kamaraművet. (Valószínűleg a diplomakoncertemen is fogok Brahmst játszani.) A 20. századi szerzők közül főleg Bartókot és Sosztakovicst szeretem, de nem kevésbé nyűgöz le Olivier Messiaen, Alban Berg vagy éppen Kurtág György zenéje sem.

A zeneakadémiai évek alatt milyen fellépései, meghívásai voltak?

Tanáraim igen sok zongora- illetve kamarakoncertet szerveznek, ahol növendékeik játszhatnak; ezeken rendszerint én is fellépek szólistaként vagy különböző kamaragyüttesek tagjaként. Emellett volt néhány önálló koncertem is Bécsben, Weimarban, Grazban, Kecskeméten, Csongrádon és Szentesen.

DANI IMRE A ZENEAKADÉMIA VÉGZŐS HALLGATÓJA
A 2014. ÉVI BRAHMS-VERSENY GYŐZTESE

Mindenhez kell erő, elkötelezettség. Ön honnan meríti e művészi tevékenységéhez a lelki erőt?

Az igazat megvallva ezen még nem nagyon gondolkodtam. Talán magából a zenéből. A művészetekből, akár filmekből, könyvekből, vagy éppen az engem körülvevő emberekből. Mindig jó érzéssel tölt el, hogy tudom, ha játszom valahol, mindig meghallgatják.

A művészek érzékenyen reagálnak az őket körülvevő világra. Az Ön zongorajátékát mennyire határozza meg a lelki-világa?

A zene az érzelmekre hat. A zenemű, amit éppen játszom, különböző érzéseket generálhat. Viszont ez fordítva is igaz: az aktuális lelkiállapotom is képes valamilyen szinten befolyásolni, hogy mit gondolok a darabról. Ebből a kettőből adódik össze (persze, csak ha jól megtanultam), hogy aznap egy koncerten hogyan játszom el az adott művet. Ami leginkább befolyásolhat egy produkciót, az a lámpaláz, ezzel pedig sokan küszködnek. Szerencsésnek mondhatom magam, hogy ezt az érzést régóta nem tapasztaltam pódiumon.

Sok tehetség nem tud teljesen kibontakozni. Mít gondol, mi lehet az oka?

Ehhez sajnos nem igazán értek. Amennyire én látom, a lámpaláz az egyik legnagyobb hátráltatója a kibontakozásnak. Rendkívül rossz érzés, ha valaki tudja magáról, hogy mire képes, de ezt képtelen kamatoztatni, mert a pódiumra érve megemelkedik a pulzusa, remegni kezd a keze, elkezd izzadni stb. és máris csak feleannyira játszom jól a darabot, mint amennyire igazából tudja. De sajnos egy rossz hangszer vagy egy kevésbé jó tanár is legalább ennyire hátráltató tényező lehet.

Mi volt a legnagyobb zenei élménye?

Erre nehéz válaszolnom, talán a weimari szólóestem (2014. február 16.) a legkedvesebb emlékem a fellépéseim közül.

Maga a koncert egy Villa Altenburg nevű helyen került megrendezésre. Arról nevezetes, hogy Liszt Ferenc weimari tartózkodásai alatt ebben az épületben lakott, illetve adott koncerteket a szalon teremben. Ebben a teremben játszottam én is, egy szerintem remek hangszeren, ami igen nagy inspirációt jelent egy zongoristának.

PITI KATALIN: METAMORFÓZIS

Mi motiválja egy mű létrehozására?

Talán úgy tudom legegyszerűbben megfogalmazni, hogy az engem ért élmények és az élményekből adódó érzelmek motiváltak, vagy legalábbis adtak ihletet egy darab megírására. Ezek többnyire persze pillanatnyi benyomások; lehet, hogy ezért nem fejeztem be a legtöbb darabot, amit elkezdtem, mert maga az érzés is megszűnt, ami motivált engem a megírásukban. Azért van egy kevés, amit befejeztem; ezeket vagy szólózongorára vagy fuvolára és zongorára írtam. De már legalább négy éve felhagytam a zeneszerzéssel, talán azért, mert zongorázás közben már jobban ki tudom fejteni magam, mint akkoriban, amikor még ezt a „hiányérzetemet” a zeneszerzéssel próbáltam pótolni.

Hogyan képzeled el a jövőjét?

Főként tanítással és koncertezéssel.

Régebben komolyan foglalkoztatott a zeneszerzés és komolyan gondolkodtam rajta, hogy a zongora mellett érdemes lenne azzal is megpróbálkoznom. Ezen kívül érdekel a történelem, a földrajz, a futball és az informatika, de nehezen tudnám bármelyiket is elképzelni hivatásomnak.

Sok sikert kívánunk!

Benák Katalin

BODNÁR BERTALAN

DIÁKKORI EMLÉKEIM HERMAN OTTÓRÓL

„Légy büszke arra, ami voltál, s igyekezz különb lenni
annál, ami vagy.”

Herman Ottó

Ez alkalommal nem célok a mi hallhatatlan, nagy tanítómesterünknek beható méltatását vagy az ő hatalmas egyéniségének jellemzését adni. Nem is mint az egyenesség, becsületesség és a meleg baráti szív emberét vagy mint etnográfust, lelkes politikus, nagy vitatkozót, az írói toll koszorúsát, az ősi magyar nyelvünk és foglalkozásaink emlékeinek a megmentőjét vagy az autodidakta polihistorikusok utolsó mohikánját, eddig bizonyára legnagyobb biológusunkat és madárászunkat s a honi barlangkutatás megindítóját állítom olvasóim elé.

Az én célok most nem a szoboremelés a nagy mester, a magyar madártan apostola számára! Ha valaki elmondhatta halála percében a nagy római költővel »exegi monumentum aere perennius« -t úgy Herman Ottó volt az. Az ő emléke örök, mert szívökbe zárták azt azok, akik őt megismerték, s éppen azért meg is szerették; szentül őrzik tanítványai s mindazok, akik ezektől tanulják, és a nagy mester szellemében tanítják tovább a madárismereteket, oltogatják a szívekbe a madár szeretetét, és folytatják azt az értékes tudományos munkát, amelyet ő indított meg hazánkban. Ha az igazi, derék magyar embert akarnók szimbolizálni, úgy az ő alakját kellene a véső elé állítani mintául.

Én, elmondani szerény visszaemlékezésemben csak egy, igénytelen mezei virágokból font kis koszorút akarok ráhelyezni az ő, minden madarász előtt megszentelt sírhalmára. Abból az időből szeretném őt az emlékezés megelevenítő erejével az olvasók elé állítani, mikor ő is tapasztalta, hogy az ő nép! bizony ingatag. Mikor tí. az országgyűlésbe régi kerülete, Szeged már csak 300 szótöbbséggel választotta be. Hozzájárult a jól ismert Clair-Szemnec-féle nagy kínos affér, amely Herman Ottó magát is tettlegességre ragadta, s csak a gondviselés bölcs akarata nem engedte meg, hogy az reá nézve végzetessé váljon. Akkor ismerte meg ő is a nagy igazságot, hogy csak egy van, amiben sohasem csalatkozhatik, ami mindig csak örömet okoz s tartalommal tölti el az emberi életet az ismeretszerzés, a mindenség nagy temploma.

Akkor tért ő vissza veleszületett tudásvágyától is sarkallva a régi, igaz szerelméhez: a természetkutatáshoz, mely mindig az ég felé, a boldogság forrásához vezet.

Akkor 1884 júniusában jött el Herman Ottó Nagykárolyba, hogy onnan kiránduljon az igazi, vérbeli tudós lelkesedésével az Ecsedi láp pókfaunáját, madárvilágát, de legfőképpen halászatát, csikfogását, pákászeszközeit tanulmányozza. Sok anyagot gyűjtött itt a már tíz évvel előbb napvilágot látott *Magyarország pók-faunája*, de még többet az 1887-ben két nagy kötetben már meg is jelent, minden idők egyik legklasszikusabb munkájához, *A magyar halászat könyvéhez*.

Jól emlékezem reá, VI. osztályos kisdiaák koromban, mikor éppen Zsuffa Pál, boldog emlékü természetrajztanárom tartott órát, akkor lépett be egy lengő szakállú, erősen öszülő, nagy bajszú, nagyhajú, kemény arckifejezésű, de derült, szelíd, meleg szemű robusztus ember, s azt kérte, — előttünk kissé furcsán hangzó, recsegős orrhangján a tanártól, hogy ajánlana neki egy oly diákot kísérő famulusnak néhány napra, aki a nagy láp világot és annak útvesztőit jól ismeri. Zsuffa professzor, aki már ismerte Herman Ottót, a nagy tudóst megillető tisztelettel ajánlott engem e célra, mint aki sokat járja a lápot a vakációkban és a gimnázium múzeumába is sokfelé, másutt nem is élő bogarat, pókot, szitakötőt, halat és madarat hozott be onnan.

Így lettem én öt teljes napig nagy mesterünk hűséges kísérője és vezetője a láp útvesztő csatornáin és egyben sokat tanuló tanítványa. Ő, óriási elfoglaltsága mellett nem csoda, ha teljesen meg is feledkezett az egykori fényes szemű, áhítatosan figyelő kisfiúról, de én soha, sohasem tudtam elfeledni többé az őmellette töltött időt; emlékezetbe véstem alakját, markáns vonásait, valami szokatlan, evangéliumi egyszerűséggel mondott szavait, különös járását és megnyerő tanítási módját. Őneki köszönhetem elsősorban, hogy magam is biológiával foglalkozó tanárember lettem! Ennek a visszaemlékezésnek a megszentelt percekben gyakran száll ma is lelki szemeim elé boldog ifjúkorom aranyos kódéből egy kép!

TOMPA MIHÁLY SZOBRÁNAK AVATÁSA MERÉNYBEN/NALEPKOVON A FEKETEHEGYEN.
A CSOPORTKÉP BAL OLDALÁN - ÉS FENT - LÁTHATÓ
HERMAN OTTÓ ÉS MELLETTE ÜLŐ FELESÉGE BOROSNYAY KAMILLA.

HERMAN OTTÓ

magyar természettudós,
néprajzkutató és politikus

1835. június 26. — 1914. december 27.

A Herman Ottó Emlékéről (2014)

Február 4-én megnyitott és december 27-én — halálának 100. évfordulóján — sírjának megkoszorúzásával záródó napok során sok-sok kulturális programmal, tematikus kiállítással, előadással, koszorúzással, koncerttel, reprintek kiadásával emlékezett meg a magyarság — a határon belül és azon kívül — nagy polihisztoráról (madarászáról, pókászáról, halászárról, néprajzosáról, őstörténészéről).

A *Vásárhelyi Látóhatár* a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnáziumban 1892 és 1928 között tanító tudóstánár (botanikus, zoológus), Bodnár Bertalan 1929. évi írásáról törli le az idő porát, és csekély változtatással közli azt a jeles évforduló apropójából.

Bodnár Bertalan 1868-ban Nagykárolyban született, Kolozsvárott szerzett földrajz-természettudományi diplomát, amelyhez az indíttatást — saját bevallása szerint — Herman Ottóval való nagykárolyi találkozásának is köszönheti. Ezért emlékezik meg a „nagy mester”-ről, halálának 15 éves évfordulóján, 1929-ben a Magyar Ornitológiai Szövetség lapjában.

[A csoportképet készítette:

Matz Gusztáv (Igló/Spišska Nová Ves),
időpontja: 1989.05.25., eredeti mérete:
23.5x36 cm]

Összeállította: Domokos Tamás

Tüzelő nyári napfényben a beláthatatlan messzeségig hajladozó nádrengetegben keskeny feketevíz csatornán egy korhadta csónak leng. A csónak orrán egy 15 éves fiú csillogó szemmel és áhítatos feszült figyelemmel néz az előtte álló, széles vállú hatalmas férfira, aki valami nagyon érdekes dolgokat mondhat neki s beszéd közben hol a magas ég kékjén lebegő pacsirtáról, hol a nádas felett alacsonyon húzó vadruccsapatokat nézi, hol meg a síkvíz szélén a nádszálak közt hálót bogozó pókok munkáját lesi el. Valami olyanfélét mondhat el a nagy lép titkos életéből, amit még a csónakot villás rúddal hajtó bőrvelyi csikász és kíváncsi-an hallgat, — mert ő is megérti!

És a kis bámész diák, aki azt hitte, hogy most ő fogja tanítani a nagy embert, egészen zavarba jött!

Én, aki úgy ösmertem az Ecsedi lép Nagykároly felől eső részét, mint a tenyeremet; a késő este sötétjében is el tudtam igazodni a kanyargós csatornákon, és behunyt szemmel is elveztettem csónakomat a kálmándi lápról a kaplonyira vagy bőrvelyire; aki tudtam, hogy melyik nagy zombékon van a vörös géznek tanyája; hol örzi kicsinyeit a görbényakú búbos vöcsök s melyik suhóban kell keresni a nyár elején a kis füles bagolyt; melyik lápi fán fészkel a nagy kárókatona és a fekete gólya; akinek minden lengő tócsa, minden messziről integető nyárfa jó ismerősöm volt; aki a lép minden úszó szigetén robinzonoskodtam s viaskodtam a vérszívó szúnyoghadakkal, tudtam, hogy hol vannak a jajgató bibic fészkei, hol költ a kanalas gém és csonka kupacos nádfészken a piros lábú dankasirály; hol tanyáznak nagy bőségben a csíkok: mondom én, aki azt hittem, hogy nálamnál jobban senkise ösmeri a nagy lápot, ott a csónak orrában állva elámulatlan hallgattam ennek a csodálatosan zengő szavú embernek a beszédes ajkáról, hogy mennyi titka van még a lápnak, melyek addig előttem ismeretlenek voltak.

És miközben én hűségesen elkormányoztam csónakunkat minden felsorolt és más, az emlékezetemből már kitörlődött érdekességekhez, és elmondtam mindent, amit csak tudtam a lápról, még az ecsedi vár alatt lévő, minden lápjáró által rettegett, mert feneketlennek hitt tórról is, ő közben fáradhatatlanul beszélt a víz életéről. Azokról a piciny, csak fegyverzett szemmel látható állatkákról, amelyek ott hemzsegnek a pocsolós vízben, ahol az én hitem szerint csak giliszta és nadály él a halakon és békákon kívül. Őtöle hallottam először a pókok hálószerű tudományáról; elmagyarázta, miből élnek az apró halak, milyen különös szerkezetű a béka nyelve, miért nem látszik meg egykönnyen a bölömbika a nád közt, hogy vágja fel bőrrükket a nadály, s hogyan szívja ki a vért? Őtöle tanultam meg, hogy a szúnyog a vízben hemzsegő pondrókból lesz, amelyek örökké le-fel szállnak a vízben levegőt keresve; miért száll oly könnyen a madár, és hová lesznek télen a fecskék meg a gólyák?

Minden szava, minden figyelmeztetése tanítás volt nekem. Szomjas füllel hallgattam a nagy embert, s akkor ismertem és szerettem meg az ezerarcú természetet.

De megfigyeltem ugyanott, a lápon bámulatos emlékezőtehetségét is. Jól emlékszem, mennyire feltűnt előttem, hogy az összes kaplonyi és ecsedi csikfogó embereket ösmerte név szerint, pedig több mint tíz éve, hogy mint pókgyűjtő találkozott velük utoljára a lépmenti falvakban. Tíz éve nem látta őket, mégis jól emlékezett azoknak a legaprólékosabb családi viszonyaira is. Hanem azok az egyszerű emberek is igazi meleg szeretettel üdvözölték a körükbe visszatérő tudóst, s nem győzték eléggé megköszönni, hogy a »ténsúr« nem felejtette el Pesten az ígéreteket s »kijárta« számukra a kedvezményeket. Tíz év előtt panasztáltak el ők neki szúnyogsongásos estéken bolyongva a mocsár útvesztőin a lápi ember ezernyi baját s kérték azokra az akkor még nem remélt orvoslást. Most is látom Herman Ottó jóságos arcát, midőn mondogatta a hálalkodóknak: mit köszöni kend, hisz csak az igazság derült ki!

Tizenöt éve már, hogy kihűlt a meleg szív. Az 1914. téli síkos út és a buta teherkocsi ott a régi Szikszay előtt lett a végzete. December 27-ének szomorú vasárnapján búcsúzott el az ablakhoz vitt ágyában az utolsó, neki oly drága napsugártól! A megbénult kézről kihullt a toll, amellyel annyi szépet, fonségest leírt, s annyiunkat gyönyörködtetett és tanított. Itt hagyta a politikai élet porondját a becsületesség mintaképe, a magyar Arisztidész. A biológia nagy törvényeit kutató hatalmas agy örökre megpihent. Elnémult a nyelv, melynél szebben még senkise dicsőítette a madárvilágot, s nem nyílik többé kérdezősködő, buzdító, biztató szóra az ajak.

És mi megdöbbenően állunk meg a Kerepesi nagy temetőben ott a kilences parcella első sorában a Herman Ottó virágos sírja mellett, s félve gondolunk arra, vajon akad-e még az övéhez hasonló hívatott toll, mely úgy meg tudná szeretetni a néppel és úgy meg tudná védelmezni a durva lelkiükkel szemben továbbra is az erdő és a mező kis énekeseit, mint ő. Mert, hogy már-már pusztulásnak indult madárvilágunk újra kezd gyarapodni, hogy kertünk ismét hangos a csicsergéstől, s hogy udvarunk bokrairól bizalmasan tekingetnek reánk a fényes kis madárszemek: azt mind Herman Ottónak köszönhetjük elsősorban!

Ha nem is a nemzet temette el, azért az egész ország halottja volt ő, aki megérdemli, hogy a nemzet apraja-nagyja megsirassa, mert nála alaposabban, igazabban alig ismerte valaki a jó magyar népet, s éppen ezért oly izzó szeretettel se igen szerette más a halászó és földművelő népet, mint Herman Ottó.

És ha valakinek a sírja felett hosszan virraszt a hű emlékezés, úgy az övé lesz ilyen, mert azon időtlen időnkig mindig fog zengeni a sohasem szűnő hálás madáréneke!

Ez az én reminiscenciám is legyen szerény szál virág a legnagyobb magyar ornitológus feltámadást hirdető sírvirágai közt.

IMOLYA IMRE

VÁSÁRHELYI GYÓGYÍTÓINK

A végző biztatást Kószó Péter alpolgármester úr adta, mondván, de jó a vásárhelyi jogászoknak, róluk már készült egy ilyen almanach.

Legyen, gondoltam, és bár nem vagyok orvos, magamban máris együtt láttam a kiadványt a gyógyszerészekkel és az állatorvosokkal. Sejtettem, nem lesz egyszerű feladat, számítottam rá, hogy a korábnál jóval jelentősebb adat- és információhalmazt lehet, ill. kell kutatnom. Szándékomat ez alkalommal is kezdetől támogatták a helytörténészek, a levéltár, az önkormányzat, az Erzsébet Kórház, és – némi meglepetésemre – néhány megkerdezett orvos, gyógyszerész és állatorvos körében végzett quasi közvélemény-kutatás eredményei is.

Az adatkéréssel levélben, vagy személyesen megkeresett számtalan helyi orvos, gyógyszerész, állatorvos kivétel nélkül további adatokkal, információkkal látott el, sőt nemcsak a helyiek, hanem az ország más részeiről is. Orvosok, gyógyszerészek és állatorvosok különböző, kifejezetten szakmai jellegű kiadványokkal, iratokkal segítettek. Így jutottak birtokomba a gyógyszerészeti almanachok, az állatorvosi név- és címtárak, valamint egyéb szakkiadványok, melyek ismerete nélkülözhetetlen volt a gyűjtőmunka során. Így ismertem meg Papy Tünde jóvoltából a Bocskai patika 1950 és 1995 közötti és Zaka Lajosné Mispál Judit jóvoltából a Susáni patika 1959 és 1995 közötti személyzeti nyilvántartását, melyek sajnos egyedülként maradtak meg a városi patikák közül az államosítási utáni időszakból. Így kaphattam bepillantást Könyves Gézáné Szporny Sarolta – egy amatőr kutató számára is – páratlan értékű, az elmúlt 100 év kórház történetéről és orvosairól szóló kórházi iratgyűjteményébe, feljegyzéseibe, fényképgyűjteményébe is.

E gyűjtemény önmagában megérdemelné a részletes feldolgozást és nyilvánosságra hozatalt.

A szükséges mértékig meg kellett ismerkednem a hazai – ezen belül a kolozsvári, majd szegedi – orvos- és gyógyszerészképzés történetével, gyakran változó szervezeti kereteivel, a diplomát adó intézmények elnevezéseivel, a képzések oly gyakran változó időkereteivel. A ma ismert képzési időszak ugyanis – mindhárom szakmában egyaránt – az 1950-es évek elején alakult ki. Mondhatom, nagy élmény volt a 225 éves hazai állatorvosképzés történetével legalábbis nagy vonalakban való ismerkedés, melyből – többek között – kiderült, már a XIX. sz. elején voltak vásárhelyi állatorvostanhallgatók. A XIX. sz. közepétől a város szinte már vonzotta az orvosokat, gyógyszerészeket, állatorvosokat.

Az egyes szócikkek elkészítése során a felkutatott névhez a születési helyet és időt, a diploma megszerzésének helyét, idejét és a városhoz köthető munkahelyi adatokat használtam fel. Fontosnak tartottam a szakvizsga és a tudományos fokozat tényének rögzítését. Igyekeztem azonban más, a szakmához, a társadalmi, helyi és tudományos, esetenként csak az adott személyhez kapcsolódó adatokat is feltüntetni, így kissé árnyalni, színesíteni a „száraz” szakmai életutatót.

A szócikkekben a diplomát kiadó egyetemet a diploma kiadásának idejében használt nevén igyekeztem jelölni, ily módon is jelezve a név használatának igen gyakori változásait.

A forrásokat külön jegyzékben jelöltem. A nevek – foglalkozásonként – az ábécé sorrendjében, sorszámmal ellátva követik egymást. Minden név alatt számozva van az adat forrása, így a jegyzék alapján nyomon követhető, hogy a szócikkekben foglaltak mely forrásból származnak. Pld. a 12-es sorszámú fjsz. saját, ill. családtagtól származó adatra utal.

A több mint 2 éves kutatómunka eredménye a vásárhelyi születésű, ill. a városban valaha dolgozó orvosok, gyógyszerészek, állatorvosok almanachja. Nyilván nem teljes, bármennyire is törekedtem erre, rá kellett jönnöm, ez nem lehetséges. Az eltelt több mint két évszázadból 1252 orvost, 363 gyógyszerészt és 192 állatorvost sikerült felkutatnom, legalább a nevüket, diplomájukat azonosítanom és bizonyítanom valamilyen formában, mértékben a városhoz való kötődésüket. Ők 1807-en voltak/vannak városunk gyógyítói.

Hálásan köszönöm a támogatást minden olyan helyi orvosnak, gyógyszerésznek, állatorvosnak, akik személyes adatszolgáltatással és egyéb módon segítettek munkámat.

Külön köszönet a felkért szakmai lektoroknak – Berényi Károly orvosnak, Kóhegyi Ferenc gyógyszerésznek és Mucsi Imre állatorvosnak – a számomra nélkülözhetetlen és szinte napi jellegű támogatásukért. Nélkülük ez az almanach nem készülhetett volna el.

Három évvel a *Vásárhelyi jogászalmanach* után *Vásárhelyi gyógyítóiink* címmel hamarosan megjelenik a vásárhelyi orvosok, gyógyszerészek és állatorvosok almanachja.

Az elmúlt mintegy 230 évben Hódmezővásárhelyen született és később orvosi, gyógyszerészeti, állatorvosi diplomát szerzett, ill. ebben az időszakban a városban – nem vásárhelyi – orvosként, gyógyszerészként, állatorvosként praktizáló „gyógyítóinkat” egy kötetben veheti majd kezébe a tisztelt érdeklődő olvasó. E három foglalkozás városi képviselői – az eltelt időszak megbecsült és tisztelt polgárai – mindennapos egészségünk, testi, lelki bajaink istápolói, gyógyszereink készítői, egészségünk mindenkorai támogatói és egy mezővárosban mindig fontos állatállomány – ma inkább házi és kedvenc kisállataink – betegségeinek gyógyítói. A város mindenkorai életének, fejlődésének, állapotának közismert és méltán elismert szakemberei megérdemlik, hogy a város helytörténetében méltó helyre kerüljenek.

A *Vásárhelyi jogászalmanach* megjelenését követően már 2012 tavaszán érlelődött bennem egy hasonló orvos-, gyógyszerész-, állatorvos-almanach elkészítése és kiadása.

A KATONA ISTVÁN GYÓGYSZERÉSZ ALAPÍTOTTA SZENT ISTVÁN GYÓGYSZERTÁR BÚTORZATA A MINDSZENTI MUZEÁLIS GYŰJTEMÉNYBEN. A FALON A TELEPÜLÉSEN MŰKÖDÖTT KÖRORVOSOK FOTÓI.

HANGORÁJÁVAL DALIDÓS KÖRÚTRA INDULT

Összesepregetett apróságok Nyizsnyay Gusztávról

Dédelgető nagy-, úk-, szépanyák hozományládája rejtegette a kéziratos füzetet, meglepően jó állapotban maradt fenn. Az örökös engedélyével kézbe vettem. Nagyfelbontású képsorozatot készített róla dr. Bónus Béla, ez helyismereti gyűjteménybe került, teljességében mutatja magát, tetszőlegesen nézegethető, megállt a szakadás. Bemutatom, előrebocsátva, hogy a vendégszövegek szóalakjain, helyesírásán nem változtattam.

Elő- és hátlapja 180x255, gerincvastagsága 17 mm. Borítása nyomottmintás fekete keménykarton, kötése varrott, előlapján barokk aranycirádában: Nyizsnyay Gusztáv összes költeményei. Tartalmi részét dátumok keretezik: 1859. október 2-án a *Dalvirágok Petőfi Sándor ismeretlen sírjáról*, 1862. január 5-én pedig a *Nefejejszek Cserháton töltött boldog perceim emlékének* című kottás dalgyűjteményeinek előfizetőit, recenzens sajtóját listázta a füzet végén.

Az előlap verzóján függőleges, nyújtott oktaéderben önpottré: rézsút ülő helyzetben, bal keze fejét támasztó, könyöke széktámlán nyugszik. Kalapja akár festőművésze. Színe, mint nadrágja: őzbarna. Mandzsettás zakója meghatározhatatlan kék. Csokornyakkendője csupán sejlik. Jobb keze hangorája nyakát markolja. Bajsza kackiás, szakálla növendék eddig ismert, egyetlen fényképéhez képest, alatta szignója. A címlap szerint első füzete van előttünk. A harmadik oldalon díszes betűkkel dedikáció: „Nyizsnyay-Schéner Iréne kedves Nőmnek ajánlva.” A következőn fohász: „Minden óram, minden pillanatom Legyen tiéd, imádott drága honom! A szerző.” Az előrevetett tartalomjegyzék a „Népdalok” 33 darabjával kezdődik, címként szolgál minden kezdősor első két-három szava. Csillaggal jelölte, amelyekhez zenét is írt, tizenháromat számláltam össze. Beljebb huszonnyolc piros, kékkel kilenc, ugyanennyi mindkét szín csillaggal együttesen jelölt. Hogy miért, kutatás válaszolja meg. Valójában a népies dalköltészet műdalszövegei e gyakran asszonáncvégződésű, szabálytalan ritmusú, igencsak négysoros, három-négy versszakokból építkező versek. Szerelemről, borról szól bennük. A szabadságharc bukását külön verselte meg. *A Hon, szerelem, barátság* ciklus 63 versét sorolja ezután. A cikluscímet belül kétszer ismételte, másodsor kiegészítette az „E három szent kell nekem” Petőfi-parafrazissal. („Szabadság, szerelem! E kettő kell nekem!”) A jegyzék eltér a belső számozástól, ellenben a sorrend egyező. Itt jelzéseket nem használt, de semmi nem zárja ki, hogy gitárjával „dallva” elő nem adta ezeket is. Háromról mondható el, hogy bujdosóvers. Két versben feleségét szólítja meg, egyet-egyet Tompa Mihálynak, Almási Balog Zoltánnak, és a Patikárius testvéreknek címzett. Tompát nem kell bemutatni, Almási Balog és a Patikárius testvérek korának híres zenészei voltak. Hiányzó lapok miatt töredék az *Ős Apáink* és a *Rád gondolkodok*, a *Hattyúdalkok* és az *A bíró*. Ahogy hiányzik egyik vége, úgy hiányzik a másik eleje. Nincs a tartalomjegyzékben, jelzet nélkül lapul a törzsanyagban a *Világosi síralom* (1849. augusztus 13-án) című epikus költemény. Aránytalan, javítgatott 51 sorban hat versszakos töredék. Hasonló a törzsanyagot záró *A helység kulcsa* tíz versszakos 454 sora. Ennek szerzői jegyzete: „Igaz történet. A kulacs még most is meg van Sz. I. ügyvéd tulajdonában H. M.V-en. Kútfő: több, még élő tanú elbeszélése.” Az utolsó lapokon a már említett előfizetői-, és sajtófelsorolás. A *Nefejejszeké* nyolc kéthasábos oldal, a *Dalvirágoké* nem tűnik teljesnek. Ezek értelmezéséhez másként, mint megszoktuk, de fel kell rajzolni életét.

Már államalapításunk korában „dinasztikus érdekszálak” fűződtek a Piastok és az Árpádház között, a XI. század végére kialakult a lengyel-magyar közös határvidék. A Nyizsnyay névhez kötődő családkorról koronként változó névalakokkal ír Nagy Iván, első említésük 1699-ben van, mikor Árva vármegyében nemesi címerlevelet nyertek. A család helyben maradt ága kihalt, másik ágon Krassó, Pest és Heves vármegyében éltek.¹ Dalszerzőnk nagyapja később, a lengyel szabadságharc bukása, 1795 után érkezett, nyilván vagonfőnök. Unokája adatait a *Zenészeti lapok* közölte az egri római katolikus plébánia anyakönyvéből: 1829. október 12-én született, Augustinus Alexius nevet kapott Stephanus Nyizsnyánszky iparos és Anna Mukk gyermekeként.² Évvél később a vásárhelyi sajtó részletez: apja gombkötő- és paszománykészítő kisiparos, ő a harmadik gyermekük. Bátyjairól annyit írt, hogy József a Migray grófnoknál házitánító, Ferenc pedig Károlyi György uradalmi gazdatisztje, részt vett a szabadságharcban, utána a Dunántúlon bujkált.³ Adatközlő a dalszerző leánya, Aranka, a jeles kisedő volt. A szülői házat napjaink múltkutatója egri helytörténetész munkájából azonosította: azon a téren állt, mely az akkori dokumentumokban „a város piacza”-ként szerepelt. Nevét 1850 körül kapta Dobó Istvánról. Szemben az 1796-ban épült minorita templom, közelében két, máig városképi jelentőségű egyemeletes barokk épület. A XX. század elején az országos Hangya Szövetkezet helyi csoportja működött benne. Kossuth Lajos nevet viselte a tér, mikor fénykép készült 1942. június 20-án a frontra induló 14. honvédezredről.

Az ismeretlen fotográfus felvételén a sarokerkélyes, palatetos épület homlokzatán a zászlók takarása ellenére jól kivehető a Hangya felirat. 1969-ben lebontották, üzletközpont épült helyén.⁴

Előmenetelét a mecénás, műgyűjtő, magyar nyelvű tanítóképzést elindító Pyrker János László ciszterci szerzetes, egri főegyházmegyei érsek támogatta. Iskolai tanulmányait 1845-ben Kassán, Kohaut (Klabauszky) Venczel premontrai rendházfőnök, gimnáziumigazgató alatt a philosophiai osztályban fejezte be.

NYIZSNYAY GUSZTÁV SZOBRA

PÁSZTOR JÁNOS ALKOTÁSA 1978 ŐSZÉN KERÜLT
A NÉPKERTBŐL MAI HELYÉRE.
2010-BEN NÁVAY SÁNDOR RESTAURÁLTA.

Pártfogója jóvoltából több családnál házitánító lett, míg be nem állt a honvédseregbe. Életrajzírója szerint az első utászkar főhadiszázként harcolt a fegyverletételig.⁵ Későbbi közlés szerint bujdosni kényszerült azon a szabolcsi, hevesi vidéken, ahol korábban házitánító volt. Bujdosó zajtalanul él, és nem álnév az álnév, ha ketten használják. Igaz, vagy sem, a betyáromantika soká nem tartott. Esztendőre Világostól már amnesztiáról írtak az újságok, például a debreceni *Csokonai Lapok* két alkalommal összesen 318, kegyelemben részesült személy nevét sorolta. Haynau után, Bach belügyminiszter idejében enyhülés mutatkozott, ezzel együtt spionnak állni kifizetődő volt.

Nagy Iván „a mai helyesírásra” utal a névalak változásával, Langer Viktor szegedi zeneigazgató sem írt bujdosásról, álnévről. Kézenfekvő, hogy gyakori közszereplése miatt rövidült, így ismerték meg, így adta hát ki műveit. Annyi bizonyos, hogy magyarosra igazítva ekkor kezdte nevét így használni, de nemcsak ő, hanem Ferenc bátyja is, örizve a szülőföld, az Árva folyó menti lengyel ajkú templomos kis falu, Nyizsnya emlékét. Hivatalos névváltozásának nyoma sincs.

**BEER JÓZSEFFEL MAKÓN,
AZ 1869-BEN KÉSZÜLT
VIZITKÁRTYÁN.
(FELLETTÁR BÉLA GYŰJTÉSE)**

Füzetvégi feljegyzésében található szintén Nyizsnyayként Ferenc bátyja: Parádra küldte neki a *Nefejejsék* előfizetői ívét. Konzolidált körülmények között élt már ő is, családot alapított. Egy fiáról, Ivánról tudunk, ott született 1870. január 14-én. Teológiai tanulmányok és templomi szolgálat után 1892-ben pappá szentelték, az egri szeminárium teológiatanára, tanfelügyelő, vallástudományi cikkek, könyvek szerzője, műfordító, a papnevelő könyvtárhoz, lelki-igazgató volt 1908-ban bekövetkezett haláláig.⁶ Dalszerzőnk mentora-ihoz, katolikus vallásához hű maradt: 1863-ban írta egyetlen megmaradt és kiadatlan, magyar egyházi énekekből felépített művét, a *Szent Mise zengemények*-et szólóének, orgona és négyszólamú férfikarra, Peitler Antal József váci püspöknek ajánlotta. Tételei a katolikus szentmise szerkezetét követik: Introitus, Glória, Graduale, Sanctus, Elevatio, Communio. Major jegyzetben írta: „Kézirata T. Nyizsnyay Aranka tulajdonában. Címlapját, mint sok más művét, Nyizsnyay rajzolta meg kalligrafikusan, szinte nyomtatás-szerűen.” Rajta kívül még látta Péczely Attila, véleménye ismert: dilettáns, invenció nélküli munkának tartotta. Újabbban „az alkotmány visszaállításának ünnepével,” a kiegyezéssel összefüggésben emlegette Nyizsnyay kutatója, pedig korábbi alkotás. A kézirat lappang, a feltételezett helyeken nem található, pillanatnyilag senki hozzá nem szólhat a kérdéshez.⁷

Zajongó, nyilvános, sok embert megmozgató rendezvényt ritkán engedélyeztek a szabadságharc után. A házi muzsika nem esett akkora szigor alá. *Musica quid biberint* ok a zenére, ha jótekonyságból szervezik, kevésbé korlátozta hatalom, és mindig volt kiket felsegélyezni.

Sok, e célból szerveződött, nevük szerint „Ének Zene és Szavalati Műtársulat” alakult, hogy „szavalati és zenészi műversenyeket,” más köntösben: „zene- és szavalati akadémiákat” tartssanak. Nyizsnyay is, változó személyi felállású „műverseny-társulattal,” és hangorájával dalidós körutakra indult. Maga a *dalidó* a daridó főnév mellékalakja: énekekkel, zenével, táncsal, eszem-iszommal járó lakoma – írja szűken értelmezve *Pallas Nagylexikona*. Igényes muzsikusi műsorában versmondás is szerepelt, és nem csak kávéházi, báli, de rendszeres színházi program volt. A Nemzeti többször hirdette: „a színházi álarcos dalidók mához egy hétre kezdetnek meg a nőegylet vigalmával.” Ezeket Jókai, Mikszáth is tolla hegyére tűzte időnként. Mai nyelvészeti szakirodalmunk e szóalak bölcsőjének Losonczy László 1852-ben publikált *Egy dalidó vége felé* című versét tartja, szemben Arany Jánossal, aki Jókai szóalkotásának vélte a *Szegény gazdagok*-ról írt bírálatában.⁸ Nyizsnyay a Dunántúl kivételével számtalan helyen felbukkant Budapesttől Debrecenig, Szabadkáiig. 1853-ban már városunkban tartózkodott, a következő évben eljutott Békéscsabára, onnét a Maros-partra. Cserey Ignác, a szabadságharc székely honvédezedése (hét év várfogság után) vette pártfogásba. Talán az ő sugallatára lett „tollvezető” a makói városházán Gregor István főjegyző keze alatt 1854-55-ben. Cserey később előfizetői gyűjtést indított pártfogoltja műveinek kiadására, felhívását a *Vasárnapi Újságban* és a *Napkeletben* is közzé tette. Ez lett a *Dalvirágok*. Meglepő, hogy maga Cserey nem szerepel a listán, ahogyan Dedinszky József, a makói ifjúság vezéralakja, később országgyűlési képviselő sem, pedig ő is fontos patrónusa volt. Itt kell megemlíteni Beer Józsefet, délvidéki hegedűs kamarazenesztársát. Nyizsnyay kutatója egy Beer mű nyomtatott kot-táját a Bethlen Gimnázium Baranyi-tékájában, ugyanitt nyolc, cím szerint fel nem sorolt „részben kézirat” Nyizsnyay dalművet vizsgált, fellépéseikről az 1863-64. év zenei programjai kapcsán írt. Az ő gyűjtése közös fényképük is, mégsem ismertette annak segédinformációját, pedig ez az általánosan elterjedt Nyizsnyay arcmás. Divatos vizitkártyának készült 1869-ben Plohn Illés makói fényképészeti üveg műtermében, Friedmann Cili Vitéz utca 329. számú házában. Két Beer Józsefet ismerünk e korból, megnyugtatóan egyikről sem jelenthető ki, hogy valaha Nyizsnyay dalidós társa volt.⁹

Rövid makói tartózkodás után visszatért Hódmezővásárhelyre szállásadójához, Schéner Irénéhez, néhai Póka Sándor ügyvéd, ’48-as nemzetőrszázad-kapitány özvegyéhez. Vásárhelyen 1855-ben szervezett zenekart *Az én hivatásom* című versében mutatta be: cimbalom, bőgő, hegedű, klarinét, gordonka, pengedű (gitár) szolt együtt. Két muzsikusi társával, Pecsényánszky Józseffel és Matók Bélával zenei folyóiratot akart indítani, olvasható egyik beszámolójában.¹⁰ Mindkettőjük neve szerepel a füzet listáján. Pecsényánszky szintén menekült lengyel nemesek leszármazottja, vásárhelyi kötődése még nem tisztázott. Palotásy János néven vált ismertté, emlékéét Jászberényben róla így nevezett iskola őrzi. Matók Béla pedig „egy időben a város költői erejű, zenében is nem közönséges jártasságú főügyésze volt.”¹¹

Anyakönyvezett nevéen kötött házasságot 1856. május 25-én szállásadójával, vállalva három félárva Póka gyermek felnevelését. Melléjük született Aranka, Gusztáv, Irén.¹² Vásárhelyen ekkor csak algimnázium, Nagykőrösön viszont főgimnázium is volt, ott élt sógornője családjával, ott tanított barátja, Losonczy László költő. Odaköltöztek hát. Nyizsnyay gyakran időzött Pesten is, széleskörű ismertségre tett szert. Legújabb adatok szerint zeneművei nyomtatásban először nagykőrösi évei alatt jelentek meg. A *Szegedi ibolya* című csárdását követte az akkor elhunyt népszerű író-humoristával személyes kapcsolatot feltételező *Beöthy László emléke* című „búsmagyar” kétoldalas zongorakotta Vajda János lapjában.¹³ Listáján számtalan nagykőrösi kiválóság nevét talál-ni: Arany János, Ballagi Károly tanár, később királyi tanácsos és tanfelügyelő, Szabó Károly görög nyelvtanár, történész-műfordító. Elyássy Gyula ügyvéd, lapszerkesztő. dr. Károlyi Sámuel városi tiszti főorvos, Arany barátja, orvos. Tomori Anasztáz mérnök, tanár, majd a MTA és a Kisfaludy Társaság tagja. Ádám Gerzson nemzetőr, tanár, a Nagykőrösi Athenás írója. Ágai Adolf: eredeti neve Rosenzweig, nagyapja is részt vett a lengyel szabadságharcból, ő nem úszta meg a szibériai száműzetést. Arany János tanítványa, a *Borsszem Jankó* élclap alapítója, Porzó álnéven tárca-író. Ismert szóalak a gitár már Bethlen Gábor udvarában, Porzó egyik írásában mégis az ország első hangorásának nevezte Nyizsnyayt. Nyelvújítás kori, gyökeret verni nem tudó gyűjtőfogalom ez a származékszó (szájharmonika = szájhangora). „... a kézi hangorák a napszámosok s a szegényebb sorsúak közt – kivált mulatságból tett kirándulásaik alkalmával – még a mai nap is legkedveltebb, elterjedtebb hangszerek közé számíthatók, s ép úgy nem nélkülözhetik azokat, mint rövid csutorájú pipáikat.”¹⁴ Egyáltalán nem hízelegően a szakirodalom a „lelkes naturalistákhoz” sorolta Nyizsnyayt. A zenekritikus általánosságban ezt írta róluk: „a naturalistákat annál gyakrabban látjuk azonban, nem érdemelt cifra tollakkal pompáskodni a zeneszerzés mezején, hol sokszor oly arcátlan, hogy még a győzelem koszorújára is áncsinkoznak. Távol legyen tőlünk, hogy a naturalismusnak ezen erőszakos tolkodását mindenkor a meggyőződésből eredő önhiittségnek tulajdonítanánk; ellenkezőleg, inkább a zenészet teréni járatlanság s tudatlanságnak rójuk fel. Az efféle egyes művészkedni vágyó iparlovagok, kik itt-ott találkoznak, anélkül is végre nem sok vizet zavarnak, miután elébb-utóbb napvilágra jön a nagy közönség előtt haszontalan sáfarkodásuk.”¹⁵

A Póka gyerek, a László, nem szekundált, visszatértek Vásárhelyre 1862-ben. Mostohája itt szervezett dalárdájának tagja és rendőrkapitány lett. Szántó Kovács és társai, Jáger Mari és bűnbandája pellengérré állításával írta be magát a város bűnügyi históriájába.

Összegezve: az utólagos javítások, jegyzetek ellenére a füzet tisztázta, ami nem tárja elénk sike-reit, kudarcait. Ám dokumentálja élete azon szakaszát, mikor egyike lett azoknak, „kik a nagykőrösi Athenaeum alkotói.” Húsz esztendő még adatott neki...

Kitörés

Rongyolt kabát a nagy világ
Az ember benne söpredék,
Mi jó, mi szép van itt alatt?
Oly rossz, fájult e nemzedék!

Ki boldog itt a földtekén
Bútól kik a mentesek
Hány szív sajong a kín alatt?
Kiket megcsaltak emberek.

Halomra gyűl a fájdalom
Rakásra gyűl a szenvedés;
Éhez egygyik, s a másikinál
Vezérül jár haszonlesés

Azok a kik erényesek
Nyomorban halnak el
És kik gazok, kik árulók
Az élv karolja fel.

Ha a zsvány sok százakat
Az úton megrabolt
A félvilág ajkán rebeg
Mi nagy Haramja volt!

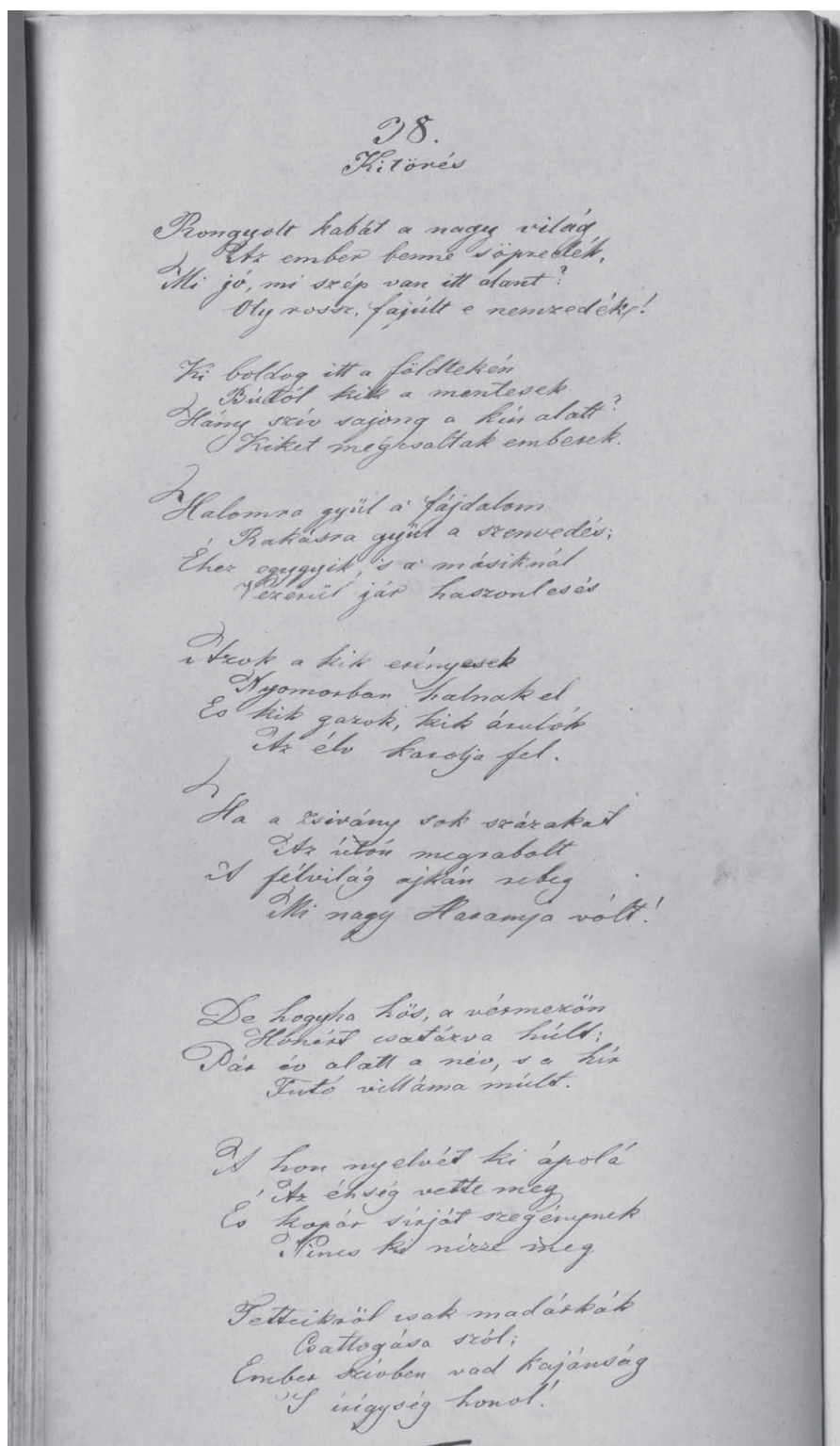
De hogyyha hős, a vérmezőn
Honért csatázva hullt:
Pár év alatt a név, s a hír
Futó villáma múlt.

A hon nyelvét ki ápolá
Az éhség vette meg
És kopár sírját szegénynek
Nincs ki nézze meg.

Tetteinkről csak madárcák
Csattogása szól;
Ember szívben vad kajánság
S irigység honol!

Források:

- 1.) Nagy Iván: Magyarország családai... VIII. k. Pest 1860.
- 2.) Major Ervin: Nyizsnyay Gusztáv. Muzsika 1929/8-9.
- 3.) Gracza János: A Bach-korszak zeneköltője. Vásárhelyi Reggeli Újság 1930. 08. 03.
- 4.) Beszélő utcanévek. Eger http://beszeloutcanévek.ektf.hu/utcanévek/d/dobo_istvan_ter
- 5.) Langer Viktor: Nyizsnyay Gusztáv összes művei. Endrényi Lajos kiadása. Szeged. 1882.
- 6.) Szinnyei József: Magyar Írók élete és munkái IX. k. 1903.

HON SZERELEM BARÁTSÁG CIKLUSÁBÓL

A KÉTOLDALAS SZÖVEGET EGY OLDALON JELENÍTETTE MEG
DR. BÓNIS BÉLA, MELYET A LAPSZÉLEK KIEMELÉSÉVEL HANGSÚLYOZOTT

- 7.) Felletár Béla: Zeneélet Hódmezővásárhelyen a XIX. században. Vásárhelyi Tanulmányok X. Hmv 1985. és Péczely Attila emlékkönyv Péczely Attila Ének-zenei Alapítvány. HMV 1997.
- 8.) Szilágyi Márton: Az irodalom ünnepei? (Dalidók az 1850-es években). Irodalomtörténet 2001/1. és Arany János: Szegény gazdagok. Szépirodalmi figyelő 1861. március 6.
- 9.) Magyar Színművészeti Lexikon I-III. 1929.
- 10.) Nyizsnyay Gusztáv: Vásárhelyi levél a szerkesztőhöz. Budapesti Visszhang 1856. 09. 11.
- 11.) Futó Mihály: Emlékezés Nyizsnyay Gusztávra. Hód-Mező-Vásárhely 1900. 10. 11.
- 12.) Bibó Lajos: Nyizsnyay Gusztáv. Vásárhely és Vidék 1900. 10. 07.
- 13.) Takács István kiadása (adatok nélkül) 1857. és Nővilág 1857/40.
- 14.) Rózsavölgyi Gyula: A jelenkor tökéletlen hangszerei. Zenészeti lapok 1861. 02. 27.
- 15.) Mosonyi Mihály: A zenészeti naturalizmusról. Zenészeti lapok 1861. 05. 15.

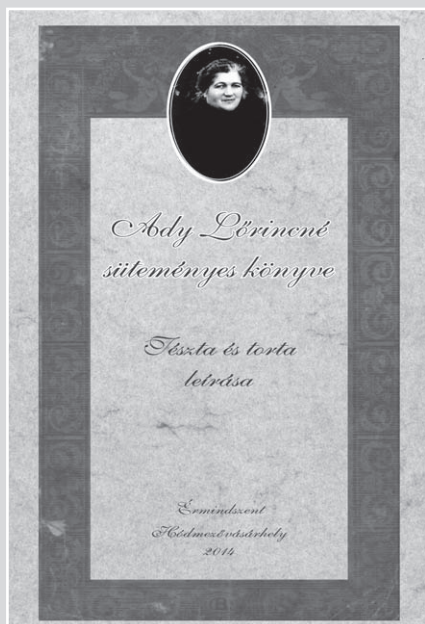
**ADY LŐRINCNÉ SÜTEMÉNYES
KÖNYVE: TÉSZTA ÉS TORTA LEÍRÁSA.-
KIAD., ÉRMINDSZENT – HÓDMEZŐVÁSÁR-
HELY, HÓD-BIOTECH — BENÁK KATALIN,
2014.**

I. kötet:

Tészta és torta leírása. Fakszimile. 12,5 x 20,5 cm 60 színes számozatlan oldal

II. kötet:

Ady Lőrincné süteményes könyve
– Tészta és torta leírása. Kísérő jegyzetek, receptek átíratva, mutatók, fényképek. 56 fekete-fehér, részben színes oldal

SZILÁGYI ENIKŐ

ADY LŐRINCNÉ SÜTEMÉNYES KÖNYVE

Ady Lőrincnének, az egyik legnagyobb magyar költő, Ady Endre édesanyjának a múlt század fordulóján lejegyzett több mint száz sütemény receptjét fakszimile kiadásban vehetik kézbe az olvasók, kutatók. Valóságos irodalomtörténeti, néprajzi kuriózum, mely kulináris élvezetre csábít.

A két külön kötetben kiadott gyűjtemény szín- és méretazonos az eredeti füzettel, az első a kéziratot tartalmazza, míg a második a mindennapok háziasszonyának segíthet az egyszerű leírások alapján elkészíteni a süteményeket.

A füzetet Kovács Katica őrizte meg, s adta tovább, hogy nemzedékről nemzedékre éljen az érmelléki ízvilág...

*K*i volt Kovács Katica és miért érdekelhet bennünket ez a füzet? Egy füzet, egy téstás könyv, amelyhez hasonló minden háziasszony fiókjában meglapul, mégis szívesen forgatja a nagymama süteményes könyvét, mert az minden bizonnyal érdekesebb, mint bármely más gyűjtemény.

Ez az én nagymamámé volt, melyet Adynétól örökölt, őrzi keze nyomát. Nekem ezért különösen értékes. Mások számára pedig azért lehet az, mert Ady Lőrincné Pásztor Mária receptjeit foglalja magába.

Kovács Katica 1917-ben került az érmindszenti Ady-család házába cselédnek. Szülei nem éltek már ekkor, árvaleány s mivel anyai ágon innen származik, a családot ismerik, bizalommal viseltetnek iránta.

„Én az Ides keze alá dolgoztam” – vallotta, ha kérdezték, mi volt a dolga.

„A dolgomat elvégeztem azzal, hogy az étket felszolgáltam, aztán mentem a konyhába, ez volt az én helyem” – mondta máskor, később, amikor az Ady-családról, Ady Endréről kérdezték, akivel ő maga is találkozott 1917-ben, mikor Csinszkával a szülőket meglátogatta, még utójára.

Cseléd volt, később mindenés – bizalmas lett, főleg Ady Lőrinc halála után.

„Csendben éldegéltünk. Az Ides elbeszélte nekem a látogatásait, hisz ha valahol Ady-estet, előadást tartottak, s hívták, ő odautazott. Úgy voltunk nagy csendességben, főleg télen, mikor még látogatók sem jöttek.”

Ki volt Kovács Katica? Egy egyszerű asszony, aki csak tette a dolgát, vigyázott a házra, a bútorokra, az Ady-családra, hisz ez volt az ő élete, a családjá.

Ő mindvégig úgy érezte, akkor is, amikor megváltozott a rendszer, és kevés pénzt kapott a munkájáért, amikor nyugdíjazták, ő csak állt a strázsán szilárdan, ahogyan az Ides meghagyta neki, s nem gondolt rá, hogy irodalomtörténeti kuriózum lesz valamikor.

Ha már Adynének nincsenek unokái, hogy e kis könyvet ereklyeként nagy becsben őrizzék, tegyük mi meg helyettük, megtartván jó emlékezetünkben azokat, akik ünnepről-ünnepre sütötték belőle a finom vendégváró nyaláncságokat.

Mégis, aki kezébe veszi e füzetet, ne várjon csodát, mert a csoda csak akkor jön el hozzá, amikor ízleli munkája gyümölcsét.

Egyszerű receptek, egyszerű hozzávalókkal, „kezdő” és „haladó” háziasszonyok részére.

S végül, mi sarkallott a közreadásra? – hisz az ember a mai világban annyi szebbnél szebb kiadványban válogathat.

Talán a kulcsszó a „szebbnél szebben” van. Magam is próbálkoztam ilyen színes füzetekkel, s volt olyan hozzávaló, amiről azt sem tudtam, mi, milyen adalék, olyan pótló- s alapanyagok, amiről sohasem hallottam. Szégyen, de bevallom, ezek a szép füzetek most is a fiókom mélyén lapulnak. Időről időre előveszem, újraolvasom őket s újra csak visszateszem, s akkor a nagymama süteményes könyve igen jó szolgálatot tesz, hisz az egész családnak meg vannak a kedves süteményei benne.

Belátom, a világ halad előre, az ember sok új dolgot megismer, megkóstol és megszeret, hisz nap mint nap találkozunk velük, és ez így helyénvaló. Mégis azt gondolom, csak úgy tarthatunk igényt a mások tiszteletére, ha magunk is tudjuk tisztelni azt, ami a mienk.

Ha esténként olvasnak egy-egy Ady-verset s elfogyasztanak egy e receptes könyvből készült finomságot hozzá, mindjárt úgy érezhetik, hogy utaznak az időben s ők is közelebb kerülnek hozzánk.

Hazamegyek a falumba

Szigorú szeme meg se rebben,
Falu még nem várt kegyesebben
Városi bujdosóra.

Titkos hálóit értem szőtte
S hogyha leborulok előtte,
Bűneim elfelejti.

Vagyok tékozló és eretnek,
De ott engem szánnak, szeretnek.
Engem az én falum vár.

Mintha pendelyben látna újra
S nem elnyúve és megsárgulva,
Látom, hogy mosolyog rám.

Majd szól: „Én gyermekem, pihenj el,
Békülj meg az én ősz szívemmel
S borulj erős vállamra.”

Csicsijgat, csittfít, csókol, altat
S szent, békés, falusi hatalmak
Ülnek majd a szívemre.

S mint kit az édes anyja vert meg,
Kisírt, szegény, elfáradt gyermek,
Úgy alszom el örökre.

GAÁL GYÖRGYI: NAGYAPÁM FÜZETE

VISSZATÉRÉS, AVAGY SZILÁNKOK A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI ZSIDÓ HITKÖZSÉG ÉLETÉBŐL

Jelen publikáció a „Magyar Tudomány Hónapja” ünnepségsorozat keretében, az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetemen (Budapest), 2010. november 2-án elhangzott előadásom alapján készült.

Írásom alapját a visszatérés gondolata adja.

Tanulmányomban egy dél-alföldi város, szűkebb hazám, Hódmezővásárhely – vagy ahogyan Szentí Tibor író, néprajzkutató nevezi: „Hódmező-Magyarország”¹ – egykori és jelenlegi zsidósága életének fontosabb állomásait mutatom be. Így szólok néhány gondolatot a Hódmezővásárhelyi Zsidó Hitközség évfordulójáról, visszatéréseiről, és a zsidóság életét meghatározó eseményekről, mint szilánkokról.

1. szilánk

A Hódmezővásárhelyi Zsidó Hitközség alig több mint 270 éves múltra tekint vissza. Az idők során történt események olykor pozitívan, olykor pedig kedvezőtlenül érintették a helyi zsidóságot. 270 év alatt éppen tíz generáció nőtt fel. Fejérváry József 1929-ben megjelent, *Vásárhely története családok tükrében* című összefoglaló munkájában a következőket írja:

„A legrégebb zsidó családok Vásárhelyen – megjegyezvén, hogy 1740-ben említik az elsőt, - a Pollák, Fülöp, Policzer, Wodjáner, Müller és Kohn családok. ...

A helytartótanács 1805-ben engedte meg, hogy a zsidó mesterek a céhekbe beléphessenek. 1840-től kezdve évente egy katonát adnak a vásárhelyiek a vármegyének. ... Csongrád vármegye ... már 1844. december 14-én megengedte, hogy a zsidók Vásárhely területén házat építsenek s telket vegyenek. ... 1825-ben, a Mózes utca sarkán állt a zsidó kávéház. Gróf Károlyi Györgytől 1833-ban kaptak templomnak való telket, de mivel ez kicsi volt, a Matók Sámuel ügyvéd házat vették meg 1834-ben, melynek helyén a templom 1854-ben felépült. ... Az első rabbi Steiner Izrael volt, majd Grünhut Ábrahámot hívták meg főrabbinak. A zsidó iskola 1839-ben nyílt meg s első tanítója Wilhelm Albert volt.”²

Az előbbi mondatokból jól látható, hogy őseink elsősorban a hitközségi élet alapköveinek rakásán fáradoztak. Zsinagógát építettek, iskolát létesítettek, kijelölték a temetkezések helyét, kulturális központot hoztak létre, rabbit és tanítót alkalmaztak a vallási élet biztosítása érdekében.³

Hogyan alakult az egyes ember élete? Ahogyan a hitközség élete is alakult. Volt olyan időszak, amikor a napok örömmel teltek el, és volt olyan éra is, amikor gondokat kellett megoldani. Minden időben az összetartás tette erőssé a közösséget, még akkor is, amikor háborús szelek fújtak, amikor elkezdődött a deportálás.⁴

2. szilánk

A Holocaust után Hódmezővásárhelyen is – mint a legtöbb vidéki városban – jelentősen megfogyatkozott a zsidóság létszáma. A túlélők – visszatérve otthonaikba – újra megszervezték a hitközségi életet, istentiszteleteket tartottak és benépesítették a Zsidó Elemi Népiskola padjait a diákok. A mindennapi élet a jelentősen megfogyatkozott létszámú zsidóság körében a háború előtti időket idézte, de vidámságában valamennyi rendezvény erősen megváltozott, hiszen az áldozatok emléke lengte át az istentiszteleteket.⁵

Az ima alkalmakat és ünnepeket minden időben megtartotta a hitközség. Ma sincs ez másként. Valami azonban megváltozott. Mi változott meg? A Soá és az elvándorlások következtében kevesen vagyunk, valamint elvilágiasodott társadalmunkban és közösségünkben is eltolódott a fontossági rangsor.⁶

3. szilánk

2004. június 27-én zsúfolásig megtelt a helyi zsinagóga, az a csodálatos épület, ahol ma ismét istentiszteleteinket tartjuk. Akkor, tíz évvel ezelőtt – talán az olvasók közül is többen emlékeznek rá – egy örömteli eseményen vehettünk részt. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Közgyűlésének határozata alapján ismét beléphetünk az épületbe.

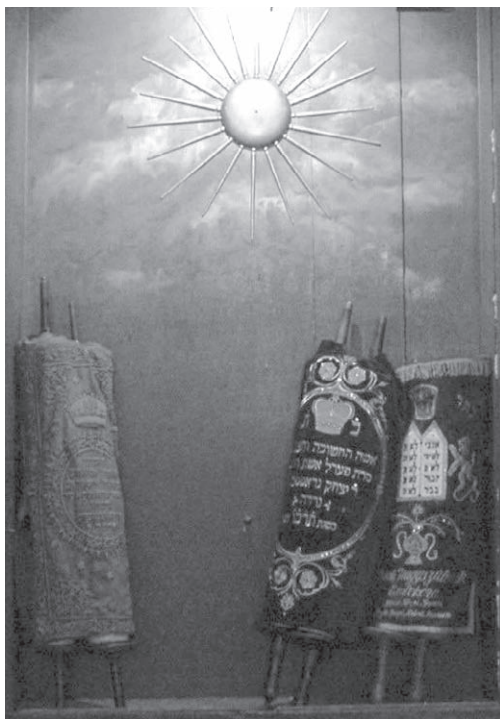

TÍZPARANCSOLAT A FRIGYSZEKRÉNY FELETT

Ez a belépés azonban különbözött a korábbiaktól: a felújított zsinagóga falai közé léptünk be.

Az utcán közeledve már messziről jól látszódott az épület színpompás homlokzata, a kapun belül érve pedig könnycseppek szöktek a hitközségi tagok szemébe, amikor meglátták az egykor lepusztult templomot eredeti fényében felöltözve csillogni.⁷ A helyi zsidóság azóta itt éli vallási életét a Mindenható szolgálatában.

A szintén tíz évvel ezelőtt átadott, a zsinagógával szomszédos épületben létesített Holocaust Múzeum látogatottsága arról tanúskodik, van igény arra vonatkozóan, hogy polgártársaink szembenézzenek a múlttal.

TÓRÁK A TÓRATARTÓ SZEKRENYBEN

Úgy gondolom, hogy az esetlegesen előforduló antiszemita megnyilvánulások elleni küzdelem egyik fontos állomása ez az intézmény, ahol a zsidó áldozatok oldaláról megközelítve a Soá eseményeit, a látogató megerősítést kap abban, hogy hasonló eseményeknek az írmagját is ki kell irtani.

4. szilánk

Most azonban nem a borzalmakról szeretnék szólni. Sokkal inkább fontosnak tartom megosztani az Olvasókkal azt a benyomást, amelyet 2010 áprilisában Bergen-Belsenben szereztem. Bergen-Belsenben, abban a koncentrációs táborban, ahová a hódmezővásárhelyiek közül 1944-ben többen kerültek, és akik akkor még fiatalok, esetleg gyerekek voltak.

Utazásom célja az volt, hogy részt vegyek a tábor felszabadításának 65. évfordulója alkalmából rendezett nemzetközi megemlékezésen.

A rendezvényen több ezren vettünk részt; a világ számos pontjáról érkeztek a túlélők és leszármazottaik. Az esemény kiemelkedő pillanata az volt, amikor a különböző országokból Bergen-Belsenbe utazók, idősek és fiatalok együtt - mint egy mindenki által beszélt közös nyelv - elmondtuk a Káddist, emlékezve a több ezer családtagra – köztük a dédnagymamámra is -, akik a tömegsírokban nyugszanak. Ekkor eszembe jutott az azóta eltelt 65 év. Az akkori fiatalokból és gyerekekből már csak kevesen maradtak életben. Így vált számomra érthetővé annak a könyvnek a címe, amelyet Németországban jelentettek meg a koncentrációs táborok szörnyűségeiről, és amely így hangzik: *Mi vagyunk az utolsók. Kérdezzetek bennünket!* Kérdezzünk, amíg még lehet, amíg még van kitől kérdezni!

Különösen aktuális most ismét feleleveníteni az előbbi gondolatokat. Most, a Holocaust 70. évfordulóján, amikor sajnos még kevesebben vannak azok, akikről még lehet kérdezni.

5. szilánk

Visszatérés, de hova? Hova lehet visszatérni? Vissza lehet térni egy országba, egy városba, az otthonunkba, egy közösséghez, egy templomba, és – végül, de nem utolsó sorban – vissza lehet térni a hétköznapi életbe.

Visszatérés, de hogyan? Hogyan lehet visszatérni? Vissza lehet térni egyedül, családdal és tágabb környezetünkkel, közösségünkkel együtt is. Írásomban a „Hova?” és a „Hogyan?” kérdésekre keresem a választ.

„Hova?” „Hogyan?” Visszatérni egy olyan épületbe, egy olyan zsinagógába, ahol a közösség méltó módon őriz egy tekercset. Egy Tórá, amelyet egykori férfitagjai 1944-ben mellkasukra tekerve elvittek magukkal, amikor a gázkamrák felé indultak. Még a legzordabb körülmények között is, nem csupán szellemi értelembe, hanem fizikailag is velük volt az ősi tan.

A tekercs sérült állapotban ugyan, de visszakerült eredeti helyére: a zsinagóga központi területén kapott ismét helyet. „Hova?” „Hogyan?” Visszatérni egy olyan épületbe, egy olyan zsinagógába, ahol a falon található órák 10 óra 10 percet mutatnak azóta, hogy 1944. június 18-án kiterelték a csendőrök a hódmezővásárhelyi zsidóságot a vasútállomásra, és megkezdték utazásukat az ismeretlen felé. Abban a pillanatban megállt az idő.

A „Hova?” és a „Hogyan?” kérdésekre egy személyes élmény elmesélésén keresztül adok választ. 2007. október 23-án – alig több mint hét esztendővel ezelőtt – ünnepi eseménynek adott otthont Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatalának Díszterme.

Ünnepség keretében került sor a helyi Közgyűlés által megítélt Pro Urbe-díjak átadására. Harmadmagával, egy olyan személy, Vanderstein János is átvehette az elismerést, aki hitközségi elnökként több mint két évtizedig állt a Hódmezővásárhelyi Zsidó Hitközség élén. Az életrajz bemutatása során hangzott el a következő gondolat:

„Képes volt arra, egy közösség nevében, egy közösség vezetőjeként, hogy baráti jobbot nyújtson annak a városnak, amely 1944 júniusában némán nézte, amikor őt és hozzátartozóit ennek a városnak az utcáin terelték a csendőrök.”⁸

Képes volt arra, hogy visszatérjen. Visszatérjen az otthonába, a családjához, a közösségéhez, a szülővárosához.

Felhasznált irodalom:

1. Szent Tibor, „Laudáció: A Magyar Örökség-díj átvételére,” 2010.. <http://www.szenti.com/orokseg/index.shtml>. Letöltés: 2010. augusztus 30.
2. Fejérváry József, Vásárhely története családok tükrében (Hmvhely.: Erdei Sándor könyvny., 1929)
3. Silberstein Adolf, Hódmezővásárhelyi zsidók (Hmvhely, Hódmezővásárhelyi Izraelita Hitközség, 1943), 9-23.
4. Judy Petersen, „Hódmezővásárhely, Hungary,” 2009. <http://www.shtetlinks.jewishgen.org/hodmezovasarhely/> Letöltés: 2010. szeptember 20.
5. Herczeg Mihály - Kruzslíc István Gábor – Szigeti János, Vásárhelyi téka 3.: A hódmezővásárhelyi zsidóság 1740-1993 (Hmvhely: Verzá Nyomda, 1993), 37-39.
6. Patariczáné Kelecsényi Magdolna – Szigeti János, Lakóhelyünk Hódmezővásárhely (Hmvhely: Csongrád Megyei Levéltár – Máyer Nyomda és Könyvkiadó (Bp.), 1998), 187-191.
7. Sisa Béla, The History of the Synagogue in Hódmezővásárhely. A hódmezővásárhelyi zsinagóga, (Hmvhely: Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata – Norma, 2004), 70-71.
8. Lázár János, „Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Díszközgyűlése,” Hódmezővásárhely, 2007. október 23.

A VÁSÁRHELYI ZSINAGÓGA BELSŐ TERE
Fotó: Vanderstein Noémi

